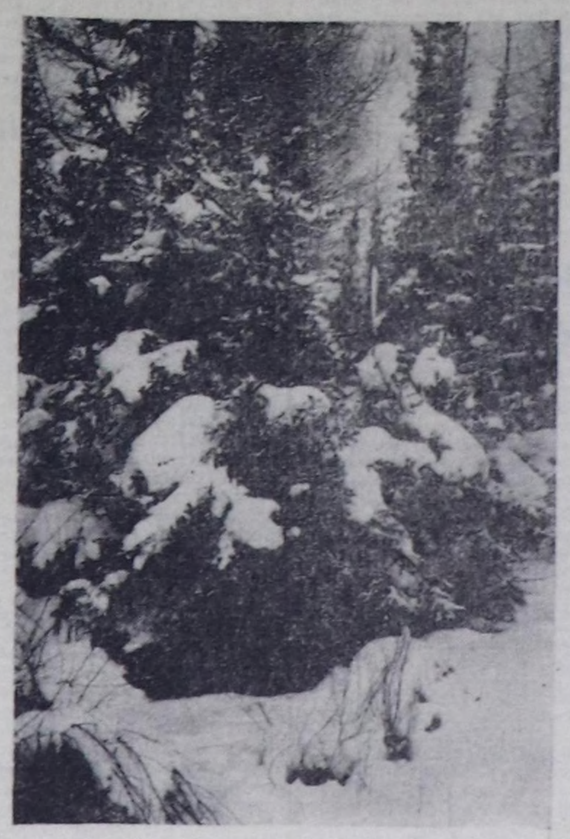

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 15 (11811) | 1982 чылдың январь 19, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

ТРАКТОРЛАР СЕПТЕЛГЕЗИ

К-700 болгаш Т-150 маркалыг тракторларны септээр станция Винница областың Могилев-Подольскиде ажылдап эгелээн. Амгы үениң болбаазырањгай дериг-херекселдери-биле, ооң иштинде диагностика аппаратуразы-биле станцияны хандырган. Стандарттарның негелдезинге дүүштүр тракторларны станция септеп турар. Станция техниканы септээни дээш төлевир дораан дедир эгиттинер деп ажыл-агыйларның удуртукчулары санап көрген. Тракторларны ол станцияның эң-не бедик шынарлыг болгаш дүрген темпилиг септеп шыдаарын баштайгы септелге ажылдары бадыткап турар.

1982 чылдың часкы тарылгазын областың колхозтары болгаш совхозтары организастыг чорударынга техниктиг ажаалданың станциязы улуг рольду ойнаар. Мал болгаш чер ажылының техниказы-биле болгаш ооң артык кезектери-биле хандырары — үлетпүрнүң он бирги беш чылда кол сорулгаларының бирээзи. Эрткен чылын заводтар көдээ ажыл-агыйга беш миллиард рубльдиң машиналарын, тракторларын, комбайннарын бүдүрген. Техниканы бедик бүдүрүкчүлүг болгаш камналгалыг ажыглаары — ажыл-агыйларның эң чугула сорулгаларының бирээзи.

Көдээ ажыл-агый техниказының парыгының өзүлдези хөй артык кезектерни негеп турар. Ынчангаш көдээ ажыл-агый техниказының артык кезектерин бүдүрерин машина тудуунуң бүгү министерстволарының хөй чүс заводтары боттандырып турар. Артык кезектер бүдүрер заводтарның күчүзү көдээ ажыл-агый машиналарын бүдүрер заводтарның күчүзүнден дөрт катап бедик болган.

Тракторларны болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарының техниктиг хандырылгазын боттандырар станцияларны Винница областың дуржулгазы-биле өске черлерге база организастап эгелээн.

(СЭТА).

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

«1982 чылдың часкы хову ажылдарынга белеткел болгаш ону эрттирер талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» доктаалды СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган.

1982 чылда колхозтарга, совхозтарга болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелеринге часкы хову ажылдарын бедик агротехниктиг деңнелге чорударын СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, Министрлер Чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерствозунга, ССРЭ-ниң Сельхозтехкүркомунга, ССРЭ-ниң Белеткелдер министерствозунга, ССРЭ-ниң Кат-чимис ногаа ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Аъш-чем министерствозунга, ССРЭ-ниң Чиик үлетпүр министерствозунга, Центросоюзка, партияның крайкомнарынга, обкомнарынга болгаш райкомнарынга, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнарынга, көдээ ажыл-агыйның чер-черде органнарынга колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларынга дааскан, ол сорулга-биле:

— колхозтарны, совхозтарны болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелерин бедик шынарлыг үрезиннер болгаш олуртуп тарыыр материал-биле бүрүн хандырар, оларны чаштырылганың бедик шынарынга чедир белеткээр талазы-биле немелде хемчеглерни алыр; көдээ ажыл-агый культураларының райончуткан болгаш перспективтиг чаа сорттарының бар бүгү үрезиннерин болгаш хайынакташтырган үрезиннерни ажыглаарынче онза кичээнгейни угландырар; үрезиннерни болгаш тарып олуртур материалдарны кампаарынга чогуур контрольду тургузар;

—механизастаан бригадаларга болгаш звеноларга мал чемнери культураларының шөлдерин быжыглаарын хандырар, бедик дүжүттү алырынга оларны эргежок чугула техника болгаш чемишчидилгелер-биле хандырар; бар чочак-тарааның болгаш бобы культураларының мал чемнерин тарыырынга ажыглаттынар бүгү үрезиннерин үрезин фондузунга киириштирер талазы-биле немелде хемчеглерни алыр;

— сиген кезер болгаш мал одарладыр шөлдерниң продуктулуун бедидер дээш оларны сайзырадыр талазы-биле агротехниктиг хемчеглерниң комплекизин боттандырар;

— чигир свёклазының, лёндолгунецтиң болгаш өске-даа техниктиг культураларның дүжүттүүн бедидер талазы-биле хемчеглерни боттандырары-биле чергелештир ол культураларның тарылгаларын айыттынган техниктиг культураларның продукциязын күрүнеге садарының планнарын чугаа чокка күүседирин магадылап турар шөлдерге чорударын хандырар;

— часкы хову ажылдарын чорудуп турганының үезинде колхозтарда, совхозтарда болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринде материалдыг курлавырларны эң-не чогумчалыг болгаш камналгалыг ажыглаарынче угланган хемчеглерни боттандырар;

— колхозтарга, совхозтарга болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни, үнүштер камгалаарының химиктиг чүүлдерин, бүгү-ле суггаттыг болгаш кевирген черлерни ажыглаарының ажыктыын бедидер;

— часкы тарылганың эгелээринге чедир ийи неделядан орай эвес үеде тракторларны, хөрзүн болбаазырадыр болгаш тарылга машиналарын, автобензовозтарны болгаш өске-даа транспорт чепсектерин бүрүнү-биле белен болдуруп алыр дээш машина-трактор парыгын часкы хову ажылдарынга белеткээрин доозар хемчеглерни ап чорудар; колхозтарга болгаш совхозтарга ажыл-агыйның иштики мелиоративтиг четкилерин болгаш дерилгелерин, чаашкынныадылга база суггарылга машиналарын болгаш дерилгелерин, насос-күш берилге дерилгелерин септээр болгаш аштап арыглаар, арыглал болгаш шык сиңирилгезин хандырар суггарылгаларны чорудар талазы-биле ажылдарны чогуур өйүнде боттандырар; мал чемнери белеткээринге кирер машиналарның, тараа ажаар комбайннарның болгаш өске-даа ажаап алыышкын техниказының септелгезин дүргедедир; тракторларның, комбайннарның, өске-даа көдээ ажыл-агый машиналарының болгаш дериг-херекселдериниң септелгезиниң шынарынче онза кичээнгей салыр; колхозтарның, совхозтарның болгаш Сельхозтехника бүдүрүлгелериниң септелге мастерскаяларының ийи ээлчеглиг ажылдаарын организастааш, ол бүдүрүлгелерниң септелге мастерскаяларының бар күчүзүн бүрүнү-биле ажыглаар;

— машина-трактор агрегаттары ийи ээлчеглиг ажылдаар кылдыр механизатор кадрлар-биле ажыл-агыйларны четчелээр; колхозтарга, совхозтарга болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге техниканы ажыглаарының мурнакчы методтарын нептередирип, ажылдарның бедик шынары-биле кады күш-ажылдың эң бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алыры дээш көдээ ажыл-агыйның механизаторларының социалистиг чарыжып калбаа-биле нептередирин хандырар;

— колхозтарга, совхозтарга болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге часкы хову ажылдары чоруттунуп турар үеде иштиниң чемнелгезин, культура-амыдырал болгаш медицина хандырылгазын чогумчалыг организастаарын хандырар.

Эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Кат-чимис болгаш ногаа ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Сельхозтехкүркомунга болгаш Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг көдээ ажыл-агый эртемнер академиязынга хүлээткени болза:

— көдээ ажыл-агый культураларын тарып, ажаарын 1982 чылда индустрия технологиязы-биле чорудар районнарны болгаш ажыл-агыйларны тодарадыр;

— ол районнарга болгаш ажыл-агыйларга ындыг сорулгага дүүштүр эргежок чугула техниканы, эң эки шынарлыг үрезиннерни, минералдыг чемишчидилгелерни, гербицидтерни, хораан химикаттарны болгаш өске-даа материал-техниктиг чепсек-херекселдерни бээрин хандырар;

— көдээ ажыл-агый культураларының индустрия технологиязының аргаларынга механизаторларны болгаш көдээ ажыл-агый специалистерин өөредирип хову ажылдарының эгелээринге чедир калбартыр.

Чамдык эвилелдешкен республикаларның көдээ ажыл-агыйынга тракторларны, көдээ ажыл-агый машиналарын болгаш минералдыг чемишчидилгелерни 1982 чылдың I-II кварталдарында көрдүнген фондуларын ёзугаар бээриниң хуусааларын Орук-харылзаа министерствозу болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери-биле дугурушканының ёзугаар тургустунуп келген байдалдан хамаарыштыр 1982 чылдың февраль-май айларда өскертирин ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга болгаш ССРЭ-ниң Селхозтехкүркомунга, а көдээ ажыл-агыйны кывар, чаар материалдар-биле хандырарынга үзүктелиишкинни болдурбазы-биле демир-оруктарга нефть продуктуларының чүъктериниң угланыышкын схемазынга херек апарганда немелделерни киирерин ССРЭ-ниң Күрхандырылга болгаш Орук-харылзаа министерствозу-биле дугурушканын ёзугаар боттандырарын ССРЭ-ниң Нефть продуктулары-биле хандырылга талазы-биле күрүне комитединге чөпшээрээн.

Часкы хову ажылдарын чорударынга 1982 чылдың бирги чартыында көдээ болгаш суг ажыл-агыйларынга (ол үеде хуваап берген фондуларның күсели-биле квартал хуваалдазындан хамаарылга чокка нефть продуктуларын бээрин хандырган турарын ССРЭ-ниң Нефть продуктулары-биле хандырылга талазы-биле күрүне комитединге, ССРЭ-ниң Нефть ажылдап кылыр болгаш нефтехимия үлетпүрүнүң министерствозунга болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге сүмелээн.

Часкы хову ажылдарын чорударынга херектиг кывар-чаар материалдарны чедирериниң графиги 1982 чылдың февраль-июнь айларда ай санында бадылаан турарын ССРЭ-ниң Нефть продуктулары-биле хандырылга талазы-биле күрүне комитединге, ССРЭ-ниң Сельхозтехкүркомунга болгаш ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга сүмелээн.

Эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Сельхозтехкүркомга, ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Кат-чимис-ногаа ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң аъш-чем үлетпүр министерствозунга болгаш оларның чер-черде организациязынга даасканы болза:

— часкы хову ажылдарының үезинде машина-трактор парыгының туруушкун чок ажылдаарын хандырар нефть продуктуларының чогуур хемчээлдиг курлавырларын тургузары-биле колхозтарга, совхозтарга болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа материалдарны часкы хову ажылдарының эгелээринге чедир сөөртүрүн дүргедедириниң соңгаарладып болбас хемчеглерин ап чорудар;

— кывар-чаар материалдарның чарыгдалында бар четпестерни чайладыр, оларны ажыктыг ажыглаарын хандырар, нефть продуктуларын нормалаарын, учётка алырын болгаш кадагалаарын организастаарын экижидер;

— колхозтарга, совхозтарга болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелеринге кывар-чаар материалдарның кадагалалын болгаш артыкка чарыгдалын болдурбазын хандырар хемчеглерни ажылдап кылыр болгаш боттандырар.

Көдээ болгаш суг ажыл-агыйларынга, ССРЭ-ниң Көдээ тудуг министерствозунуң бүдүрүлгелеринге болгаш организацияларынга 1982 чылдың фондуларында көрдүнген көдээ ажыл-агый машиналарын болгаш өске-даа материал-техниктиг чепсек-херекселдерни база ССРЭ-ниң Сельхозтехкүрком-биле дугурушкан номенклатура ёзугаар тракторларга, автомобильдерге, хөрзүн ажылдап кылыр болгаш тарылга машиналарынга, чыыжыкчы бээр чүъктерни дүжүреринге хереглээр машиналарга, экскаваторларга, чер казар болгаш тудуг техниказынга, болгаш насос-мотор дериг-херекселдеринге артык кезектерни, а ол ышкаш автотракторларын, электри дериглерин база акумулятор втулка-ролик илчирбелерин, резина-техниктиг кылыгларны болгаш чуглур подшипниктерни доктаалда айыткан хемчээлге болгаш хуусааларында 1982 чылдың бирги чартыында мурнады бээрин хандырарын ССРЭ-ниң Күрхандырылгага, Трактор болгаш көдээ ажыл-агый машина тудуунуң министерствозунга, Мал ажылының болгаш мал чеми белеткелиниң машина тудуунуң министерствозунга, Автомобиль үлетпүрүнүң министерствозунга, Тудуг, орук болгаш коммунал ажыл-агый машина тудуунуң министерствозунга болгаш өске-даа министерстволарга база ведомстволарга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге даашкан.

Республикалар, крайлар болгаш областар аайы-биле артык кезектерни бир дески бээринче онза кичээнгей салдынган.

1982 чылдың бирги чартыында көдээ ажыл-агыйга чыл фондуларының 50 хуузундан эвээш эвес хемчээлдиг тудуг ыяжын болгаш дилиг материалдарын бээрин хандырарын ССРЭ-ниң Күрхандырылгазынга болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге хүлээткен.

Колхозтарга болгаш совхозтарга хереглээр кылдыр материалдарны, дериглерни болгаш машиналарны немей тускайлап бээр. Тракторларның, автомобильдерниң, көдээ ажыл-агый машиналарының, экскаваторларның болгаш тудуг-орук машиналарының артык кезектерин, а ол ышкаш элээн хөй машиналарны, дериглерни, материалдарны болгаш четчелээр кылыгларын немей белеткеп үндүрерин болгаш көдээ ажыл-агыйга бээриниң талазы-биле онаалганы үлетпүр министерстволарынга болгаш ведомстволарынга база тодарадып берген.

ССРЭ-ниң Сельхозтехкүркомунга ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозу-биле дугуржуп турган хереглекчилер аразынга материалдарны, дериглерни болгаш машиналарны, ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга — нематицидтерни болгаш чем дузун бо доктаалда айытканынга дүүштүр хуваарын хүлээткен.

ССРЭ-ниң Ыяш, целлюлоза-саазын болгаш ыяш болбаазырадыр үлетпүрүнүң министерствозунга болгаш ССРЭ-ниң Ыяш ажыл-агый талазы-биле күрүне комитединге кат-чимис болгаш ногаа савалаар ыяш хааржактар комплектилерин база доскаарлар кылыр маңзаларны белеткеп бүдүрер база белеткел болгаш садыг организацияларынга бээр талазы-биле онаалганы берген, а Орук харылзаа министерствозунга — ол комплектилерни, доскаарлар кылыр маңзаларны болгаш дедир чаңдырар кат-чимис-ногаа саваларын сөөртүп дажыглаар вагоннарны ук чүъктерниң келири билек-ле берип турарын саналдаан.

Эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң Кат-чимис-ногаа ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Аъш-чем үлетпүр министерствозунга, ССРЭ-ниң Садыг министерствозунга болгаш Центросоюзка кат-чимистер болгаш ногаалар савалаар саваларны шыгжап кадагалап база сөөртүп турган үезинде ол саваларның чидирилин болдурбазының хемчеглерин алырын, а ол ышкаш белеткел организацияларының ол саваларны чогумчалыг ажыглаарын болгаш ол саваларның эргежок чугула курлавырын оларга тургузарын хандырып турар хемчеглерни боттандырарын саналдаан.

Орук харылзаа министерствозунга болгаш минералдыг чемишчидилгелерниң база оларны бүдүрерде хереглээр чиг-эттиң берикчилери министерстволарга минералдыг чемишчидилгелерни көдээ ажыл-агыйга 1982 чылдың часкы хову ажылдарының эгелээриниң мурнунда чогуур өйүнде чедирип берген турарын хандырарын барымдаалааш, ол продукцияны чүдүрүп чорударын күштелдирериниң хемчеглерин алырын хүлээткен.

Септелге хереглелдеринге, машина-трактор парыгын болгаш чүък автомобильдерин септээр база техниктиг хандырып ажаар талазы-биле ажылдарга, механизастаттынган көдээ ажыл-агый болгаш транспорт ажылдарынга эргежок чугула артык кезектерниң болгаш материалдарның өртек-үнезин төлээр, нефть продуктуларының болгаш мал чемнериниң өртек-үнезин үрезиннер солчурулу-биле (оларны сөөртүрүн киириштирбиишаан) холбашкан чарыгдалдарны, күрүнеге курлавырлардан тускайлап бердинген үрезиннерниң, минералдыг чемишчидилгелерниң, гербицидтерниң болгаш хораан-химикаттарның өртек-үнезин төлээр, аныяк малдарны болгаш куштарны садып алыр, а ол ышкаш колхозчуларның күш-ажылын төлээр кылдыр кыска хуусаалыг чээлини тус-тус колхозтарга 1982 чылдың ноябрь 1-ге чедир эргежок чугула болган таварылгада берип турарын ССРЭ-ниң Күрбанкызынга чөпшээрээн. Узун хуусаалыг чээлилер планы-биле дүүштүр тус-тус совхозтарга болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге, ССРЭ-ниң Сельхозтехкүркомунуң база ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң «Союзсельхозхимия» каттыжыышкынының бүдүрүлгелеринге болгаш организацияларынга 1982 чылда минералдыг чемишчидилгелер складтарын, машина турлагларын, тракторлар болгаш автомобильдер турар хыналда, кудулга болгаш чуулда пунктуларлыг ажык черлерни, берикчи заводтардан чазып каан хевирлиг кээп турар көдээ ажыл-агый техниказын чып эптээр цехтерни, техниктиг ажаалда хандырылга станцияларын болгаш пунктуларын тудар болгаш чаартып кылыр талазы-биле чарыгдаар кылдыр тус черниң материал-техниктиг курлавырларын тыптынып ап турарының хире-чергези-биле 1982 чылга доктааттынган капитал салыышкыннарның хемчээлдеринден артыкка узун хуусаалыг чээлини ниити чурумдан аңгылай берип турарын ССРЭ-ниң Күрбанкызынга, ол ышкаш айыттынган узун хуусаалыг чээлини 1982 чылда ССРЭ-ниң Аъш-чем үлетпүр министерствозунуң совхозтарынга бээрин—ССРЭ-ниң Тудуг банкызынга чөпшээрээн.

Колхозтарны, совхозтарны болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелерин, а ол ышкаш ССРЭ-ниң Сельхозтехкүркомунуң системазының часкы хову ажылдарын чорудар техника септелгезин кылып турар бүдүрүлгелерин электроэнергия-биле үзүктел чок хандырарының эргежок чугула хемчеглерин алырын ССРЭ-ниң Энергетика болгаш электрижидилге министерствозунга хүлээткен.

Машиналар (ооң иштинде чүък автомобильдери, автомобиль болгаш трактор кожуглары, чартык кожуглар), дериглер, артык кезектер, подшипниктер, дугуйлар, металл прокады, ыяш болгаш тудуг материалдары, нефть продуктулары, кальций карбиди, тудуг конструкциялары, минералдыг чемишчидилгелер, мал чемгерер дус, мал чеми фосфаттар, пестицидтер болгаш часкы хову ажылдарын белеткээринге база чорударынга эргежок чугула өске-даа материалдар чүдүрер кылдыр вагоннарны, судноларны болгаш контейнерлерни бирги ээлчегде (план ёзугаар) бээрин хандырарын, көдээ ажыл-агыйга база суггарылга болгаш кургадылга системаларын болгаш объектилерин тударынче чоруткан чүъктерлиг поездилерниң болгаш судноларның демир-оруктарга база суг оруктарынга шимчээшкининге контрольду тургузарын РСФСР-ниң Орук харылзаа министерствозунга, Далай флодунуң министерствозунга болгаш Хем флодунуң министерствозунга саналдаан.

1982 чылда үлетпүр, транспорт база өске-даа бүдүрүлгелерден, албан черлеринден болгаш организациялардан тракторист-машинистерни механизаторлары чедишпес колхозтарже болгаш совхозтарже, ниити чурумдан аңгылай, чорудуп, часкы хову ажылдарынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1971 чылдың апрель 21-деги № 231 доктаалында көрдүнген негелделер ёзугаар киириштирерин эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге чөпшээрээн.

Колхозтарда, совхозтарда болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринде часкы хову ажылдарынче аъткарып чорудуп турар тракторист-машинистерниң күш-ажылын 1981 чылда күштүг бооп турган негелделер ёзугаар төлээриниң дугайында тайылбыр бээрин ССРЭ-ниң Күш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазы-биле күрүне комитединге хүлээткен.

«Сельхозхимия» болгаш «Сельхозтехника» каттыжыышкыннарының, колхозтарның, совхозтарның болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң адынга кээп турар бүгү чүъктерни демир-оруктар станцияларындан сөөртүп үндүрерин дүргедедириниң озалдаашкын чок дарый хемчеглерин алырын эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, крайкүүскомнарга, облкүүскомнарга, ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга болгаш ССРЭ-ниң Сельхозтехкүркомунга саналдаан.

Партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организациялары, көдээ ажыл-агый болгаш суг ажыл-агый органнары, колхозтар болгаш совхозтар, үлетпүр база транспорт бүдүрүлгелери болгаш организациялары, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин удуртулга болдургаш, 1982 чылда көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдер талазы-биле сорулгаларны чедиишкинниг күүседиринче бүгү күжүн салып, ажыл-агыйларның материал-техниктиг баазазын чогуур өйүнде белеткээриниң база часкы хову ажылдарын бедик агротехниктиг деңнелге чорударының хемчеглерин ап чорудар дээрзинге бүзүрелин СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлээн.

АЖЫГЛАЛГА КИИРЕР

«Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның № 4 КМК-зы Каа-Хем районнуң девискээринде тудуг-монтаж ажылдарын кылып чорудуп, чамдык объектилерни ажыглалга киирип келген. КМК-ның чарыштыг бригадаларының мурнуку одуруун Григорий Леонтьевтиң тудугжулары баштап турар.

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузунуң удурткан бригадазы эрткен чылда ийи квартиралыг дөрт бажыңны ажыглалга киир-геш, амгы үеде «Енисей» совхозта ындыг хевирниң бир бажыңын хуусаадан эрте ээлеринге хүлээдир дээш күжениишкиннig ажылдап турар.

А. ДАНЧИЙ-ООЛ.

ШАЛЫПЧЫЛАР

Дуржулгалыг бригадир Мария Потылицинаның бригадазы — Кызылдың даараныглга фабриказының шалыпчыларының бирээзи. Эрткен чылдың онаалдазын 102,3 хуу күүсеткен даараныкчыларның даараан платьелериниң шынары багай эвес болуп, чагыкчыларның сеткилинге таарзып турар.

Олар ээлчег үлүүн ажыр күүседип келген болгаш ССРЭ-ниң 60 чылын телептиг уткуур дээш чарлаттынган чарыштың мурнуку одуруунда. Дуржулгалыг даараныкчылар Тамара Хертек, Вера Ажы-оол, Галина Берестова олар хууда планын ажыр күүседип, бригаданың күш-ажылчы чедиишкиннеринге телептиг үлүүн киирип турар.

В. БРЮХАНОВА.

ХАЙНЫЫШКЫННЫГ

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Анатолий Воронинниң бригадазы — «Кызыл тудуг» эргелелде мурнакчы бригада. Олар амгы үеде найысылалдың Кочетов кудумчузунда 150 өг-бүле чурттаар бажыңның тудуунда ажылдап турар. Оларның сорулгазы чаңгыс — ук объектиниң керээ ёзугаар кылыр ажылдарын бо чылдың он айларында бүрүн доозкаш, чагыкчыларга чогуур үезинде хүлээдип бээр. Ынчангаш чурталга бажыңының тудуунда ажыл-иш улам хайныышкынныг.

М. ОНДАР.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

БЕЛЕННИҢ ШУГУМУНДА

Келир дүжүт дээш көдээ ажыл-ишчилер-биле кады дыка хөй үлетпүр бүдүрүлгечерлериниң коллективтери база ажылдап турар. Бедик бүдүрүкчүлүг техниканы бүдүрүп, минералдыг чемишчидилгелерни бүдүрерин көвүдедип турар. Ол бүгүнүң дугайын СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып турарлар.

Москва чоогунуң Люберцыда көдээ ажыл-агый машиналары кылыр заводтуң специалистериниң тургусканы «СКП-10» дээр тиген кезер машиназын күрүне комиссиязы «тергиин» деп үнелел-биле хүлээп алган. Целиноградтың шой шуткуур заводунуң коллективи ол машинаны калбаа-биле бүдүрүп эгелээр деп турар. Ол агрегатты Казахстанның хову-шөлдеринге ажылдаар кылдыр тускай чогаадып тургускан: ооң бүдүрүкчүлүү өске ындыг машиналардан дыка бедик, бөдүүн болгаш идегелдиг.

Одессаның хөрзүн машиналары кылыр каттыжыышкынында даштыг хөрзүн чардыларының гидравликтиг андазыннарын бүдүрүп эгелээн.

Череповецтиң азот-тук заводунда азот кислотазын бүдүрүп үндүрериниң автоматтыг шугумун ажылдадып эгелээн. Чыл санында-ла аңаа 120 муң тонна кислотаны нарын тургузуглуг чемишчидилгелерге ажыглаары-биле бүдүрүп үндүрер апаар.

Чиг-эттиң сөөртүрүнге демир-орук цистерналары херек чок апаар. Тускай хоорзалардан эштеп тургаш, кылган тос километр узун дурттуг дамчыдыкчы ону химия заводунче дамчыдып бээр.

Вильнюстуң одалга аппаратуразы кылыр заводунда чоокта чаа организастаан көдээ цеги трактор моторларын септеп эгелээн.

Специалистерниң үнүүшкүннүг бригадалары тараа тарыыр, ажаап алыр үелерде моторларны хайгаараар, шуут-ла шөлге барып, үрелиишкиннерни эдер деп хүлээнгеннер.

«Тувашвейбыт» каттыжыышкынның «Чечек» ательезинде дуржулгалыг даараныкчыларның бирээзи Н. А. Сухорослова эрткен чылдың планныг онаалдазын хуусаазындан эрте күүсеткеннерниң бирээзи.

Аныяктарның дагдыныкчызы, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Н. А. Сухорослованы коллектив хүндүлээр.

ЧУРУКТА: Н. А. Сухорослова ажылдап олур.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

КОДАН БҮРҮЗҮ ХАЙГААРАЛДА

Он бирги беш чылдың ийиги чылын бистиң районнуң малчыннары багай эвес эгелээн. Бүгү-ле малчын бригадаларга болгаш сүт-бараан фермаларынга хуралдар эрткен. Ол хуралдарга эрткен чылдың түңнелдерин үндүргеш болгаш чаа сорулгалар салдынган.

«Кызыл тук» совхозта төрүүр он ийи муң алды чүс баш хой бар. Январының ортан үезинге чедир оларның беш муң хирези төрээн, чаш төлү менди. Ылаңгыя Халыының болгаш Саглы-Бажының хойжу бригадаларының хоюнуң барык-ла деңге кезии төрүпкен. Ам төрүүр хой Саая Кертик-оолдуң коданында чүс ажыг, а Ооржак Сапыктың коданында бежен безин четпес.

Совхозтуң дирекциязы, парткому болгаш тускай эртемниглер хой оолдаашкынының үезинде малчыннарже кичээнгейни улам бедиткен.

Д. ООРЖАК.

Өвүр район.

СӨӨРТҮП ЭГЕЛЭЭН

«Найырал» совхозтуң он ийи кижи составтыг звенозу Успа-Хөл шынаазындан 200 тонна мал чемин белеткээр хүлээлгелиг. Олар бо хүннерде 148 тоннаны белеткээн. Байыр Танов, Михаил Ак-кыс, Нава Чыртай-оол, Григорий Кенден болгаш өскелер-даа багай эвес ажылдап турар. Мал чемин автомашиналар-биле совхозтуң мал чеми белеткээр цегинче сөөртүп эгелээн.

Б. СЕРЕЙ-ООЛ.

АЖЫКТЫЫН БЕДИДЕР

Барыын-Хемчик районнуң, Ак-Довурак хоорайның «Билиг» ниитилелдериниң конференциялары болуп эрткен. Аңаа илеткелчилер, конференцияның делегаттары лекция пропагандазының шынарын, ажыктыын бедидеринге хамаарыштыр айтырыгларны ханызы-биле чугулалап, идеология ажылының бо чугула участогун СЭКП-ниң XXVI съездизиниң негелделеринге дүүштүрерин онзалап демдеглээн. Ылаңгыя районнуң «Билиг» ниитилелиниң XIV конференциязынга киришкен СЭКП райкомунуң секретары Б. С. Шыырап, хоорайның «Билиг» ниитилелиниң VIII конференциязынга киришкен В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадының партком секретарының оралакчызы У. К. Күжүгет болгаш өске-даа эштер лекция пропагандазының бо айтырыгларынга кол кичээнгейни углаан.

К. БУДУК-ООЛ.

Национально-краеведческий отдел

ШАЛЫПКЫН, ШЫНАРЛЫГ КЫЛДЫР

(Партия-ажыл-агый активиниң хуралындан)

Ажыл-агыйны удуртурунуң механизмин сайзыраңгайжылары ышкаш чугула айтырыг республиканың орук ажылдакчыларының мурнунда туруп турар. Эрткен чылын ону канчаар шиитпирлеп келгенил? Тываның автоорук тудуунуң болгаш ажыглалының бүдүрүлге эргелелиниң коллективтери 4917 муң рубльдиң керээлиг ажылдарын кылыр планныг турган. Коллектив күрүне планын үскен, 157 муң рубльдиң ажылдарын чедир кылбаан. Капитал септелге планы 90,5 хуу күүсеттинген. Ниитизи-биле 60 км оруктү бүрүн кылыр планын база боттандырбаан. Чүгле чурттаалга тудугларын ажыглалга киирериниң планы 112 хуу боттанган. Минусинскиниң, Кызылдың, Ак-Довурактың, Чадаананың, Самагалдайның орук септелге-тудуг участоктары болгаш № 1 ДСУ планныг онаалдаларын күүсетпейн барганнар. Эргелелдиң бүгү коллективтериниң чүгле № 3 ДСУ, Туранның, Сарыг-Септиң орук септелге-тудуг участоктары планнарын күүседип алыр аргалыг болганнар. Мынчангаш он бирги беш чылдың түңнелдери дүвүреңчиг байдалды болдуруп турар. Бо чижектер эргелелде күш-ажылды эки эвес организастап турарының дугайын, тудуп турар объектилерде инженерлиг хандырылганың багайын, төлевилел-смета документациязының шынарының кудузун, автоорук эргелелиниң, оон салбырларының удуртукчуларының кадрлар-биле кошкак ажылын херечилеп турарын эргелелдиң партия ажыл-агый активиниң хуралынга илеткелдиге оон начальниги В. К. Трофимов демдеглеп, ону шүгүмчүлелчи өөу-биле көрген.

Кол-кол көрүжүүгер талазы-биле планныг онаалдалар күүсеттинмээн болганда, илеткелге шүгүмчүлел хей кирери албан апаар. Ылаңгыя В. И. Антипин, А. В. Зоров, В. Ф. Хромченков, В. И. Гончаров, Б. В. Толкачев ышкаш удуртукчулар харыылап турар участоктарында оруктарның байдалын доктаамал контрольдавайн турарын, оларны кышка белеткевээнин, кадрлар-биле кошкак ажылдап, ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле дээштиг хемчеглер албайн келгенин, орук ажылдарынга чылдагаан чок саадаашкыннарны болдуруп, бүдүрүлге-техниктиг комплектация эргелелиниң талазындан материал-техниктиг хандырылганың кошкаан, орук ажылдакчыларынга ооң дузазының багайын илеткелчи болгаш активке санал берген эштер шыңгыы айыткааннар.

Кызылдың автоорук техникумунуң директорунуң оралакчызы А. П. Суменковтуң саналы солун болган. Техникумнуң хүндүс болгаш ботөөредилге-биле өөренир салбырында 1000 ажыг сургуул өөренип турар. Оларның хөй кезии республиканың тудугларынга, орук организацияларынга бүдүрүлге практиказын эрттирип турарлар. Ынчалза-даа сургуулдарны ажылга ижиктирер, оларга дуза кадар, сүме бээр, чурттаар чер-биле хандырар, чаңгыс черге турумчудар талазы-биле ажыл кончуг кошкак. Мону экижидер дизе, эргелел-биле техникумнуң аразынга быжыг харылзааны тургузарының ажыктыын, сургуулдарның дузазы-биле машина-техниканың чамдык бөдүүн кезектерин техникумнуң бодунга кылып ап болурунуң аргазын ол чугаалаан.

Өвүрнүң орук-септелге тудуг участогунда автогрейдер башкарыкчызы Н. М. Канчыыр-оол чаартыкчы саналдар дугайында чижектер илеткелде эвээш кирген деп санаан. Эрткен чылын өвүржүлер боттарының чаартыкчы саналын киирип, ооң экономиктиг ажыктыын санап, түңнээш чорударга, эргелелдиң удуртукчулары ону тоомчага албайн барганын шүгүмчүлээн. Чадаананың орук септелге-тудуг участогунда местком даргазы С. К. Сарыглар бригада керээзин нептередир, ажылдың шынарын экижидер, күрүне планнарын долдур болгаш ажыр күүседир дээр болза, ажылчыннар ортузунга кижизиделге ажылын дээштиг чорудары, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары, социалистиг чарышты организастаарын экижидери чугула дээрзин саналынга айыткан. Кызылдың орук септелге-тудуг участогунда бригадир Н. П. Ильченко удуртулганың чаңгыс аай эвезиниң ажылга шаптыктыын, ажылдың бүдүрүкчүлүүнге хоралаанын чугаалаан. Чижээ, эрткен чайын бригаданы аайладыр октап, эргелел-биле участоктуң удуртукчулары аразында маргышкан дег, бирде хоорайның Ленин аттыг кудумчузунга, бирде «Кара-Хаак» совхозка ажылдаар айтыышкын берип турда, хөй үе хилис эрте берген. Моон соңгаар ону болдурбазын ол саналдаан.

Активке санал берген эштер тудуг материалдары-биле хандырылганың кошкаан, аъш-чемниң үзүктели бээрин, ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң чавызын, шынар чогун, шиитпирлеттинмээн айтырыгларның хөйүн, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кошкаан, артык кезектерниң тывылбазын, машина-техниканың үрелир чоруунуң хөйүн шүгүмчүлээш, оларны бо чылын катаптавас дизе социалистиг чарышты үре-түңнелдиг организастаарын, кижи бүрүзүнүң аңаа киржилгезин чедип алырын, мурнакчы дуржулганы нептередирин, бригада керээзи-биле ажылдаарын кол сорулгазы кылдыр көргеннер.

Эргелелдиң партия-ажыл-агый активиниң хуралынга СЭКП обкомунуң секретары А. И. Вашка киришкен. Капитал тудуг кичээнгейниң төвүнде турарын ол айыткаш, республиканың чамдык тудуг организацияларының күш-ажылчы чедиишкиннеринге доктааган. Ол ышкаш объектилерни айыткан хуусаазында ажыглалга киирер, оруктарны дүрген, шынарлыг кылыр, бригада керээзи-биле ажылдаар бригадаларны, звеноларны немей тургузаар, эргелел биле автоорук техникумунуң харылзаазын быжыглаар, боттарының бүдүрүлге баазаларын тургузуп алыр дээн ышкаш чугула айтырыгларже кичээнгейни угландырып, эрткен чылдың хожудаашкыннарын болдурбас дээш чаңгыс демниг, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынче ол кыйгырган.

Ш. ДОРЖУ.

Социалистиг хүлээлгези:

- Чыл планын декабрь 25-те күүседир. 42 километр оруктү чалдап кылыр. Септезе чогуур оруктарның 80 хуузун кончуг эки болгаш эки шынарлыг кылдыр дужаар.
- Тудуг-монтаж ажылдарының 55 хуузун бригада керээзи-биле ажылдап турар бригадаларның күжү-биле кылыр. 1982 чылда 3233 дөрбелчин метр чурттаалга шөлүн ажыглалга киирер.

Автомобиль оруктарының капитал септелге талазы-биле чыл планын декабрь 25-те күүседир.

- Ортумак болгаш капитал септелге талазы-биле кылыр ажылдарның 45 хуузун бригада керээзиниң аргазы-биле күүседир.
- Чаа техниканы, чаартылгаларны болгаш чогаадылгаларны шиңгээдип ап, бүдүрүлгеже чорудулгаларын организастаарын экижидип тургаш, 118 муң рубльдиң экономиктиг ажыын алыр.
- 1982 чылда 8 тонна металлды, 35 тонна цементини, 26 тонна нефть-битумну, 93 кубометр ыяш материалдарын, 224 тонна чижеглээн одалганы, 80 тонна бензинни болгаш дизель одаар чүүлүн, 195 киловатт-шак электри энергиязын камнап алыр.

«Бай-Тал» совхозтуң Туралыг хойжу бригадазының аныяк малчыны Танов Саяның коданында хой оолдаашкынын түлүктээн. Бо хүннерге чедир ында 360 хойдан 240 хураган мэнди алдынган болгаш оларның ажаалдазы бедик деңнелде. Бачым өйде кадарчының ажыл-ижинге сакманчы кыстар Д. Ойдуп-оол, С. Беган олар улуг дузаны чедирип, кайызы-даа чүс чедир чаш хураганнарны ажаап турарлар.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) сакманчылар Д. Ойдуп-оол, С. Беган, бригадир Б. Хертек болгаш кадарчы Ч. Беган.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ТЕВЕЛЕРНИ АЖЫГЛАП...

Шактар-оол Дажыевич Бады суурундан өскээр кайнаар-даа шоолуг чорбаан. Кара чажындан ойнап өскен черинге сески классты дооскан, күш-ажылын эгелээн. Ам сөөлгү чылдарда өөренип чораан школазында суг сөөртүп ажылдап турар. Чаңгыс чер чурттугларындан онзагайы-биле ылгалбас-даа. Оларның биле амыдыралы барык демей, хүлээнген ажылын кылып, уруг-дарыын өстүрүп, дуңмаларынга, чоок-кавы улустарынга дузалажып чоруур. Көскүлең талазы-даа чок—чүгле тевелерлиг дээрден башка...

Өскүс өскен, авазы калырда, дөңгүп-ле он хар ашкан турган. Бичии дуңмаларын, оолду адазы Дажы Бады өстүрүп каан. Уругларын бут кырынга тургузаар, чонунга төлептиг кижилер кылдыр өстүрер дээш Шактар-оолдуң ачазы ажы-төлүнге хары угда ада-даа, ие-даа болуп чораан.

Чонунга, ажы-төлүнге, адазының сагыш-човаңгырын Шактар-оол Бады кара олчаан кылдыр салгаан. Дуңмаларын машина-техникага өөредип алыр дээш ол дыка харак кыскан, бо талазы-биле күзелин боттандырган-даа. Ам олары Эрес-оол, СЭКП кежигүнү Чыскаал-оол — механизаторлар, Николай —чолаачы. Оолдар үжелээ «Ак-Туруг» совхозтуң ишчилери. Бөдүүн, ажыл-ишчи Бадыларның совхозтуң кол кижилери болу бергенинде оларны шак ынчаар кижизидип каан адазы Дажы Бадының, ооң улуг оглу Шактар-оолдуң улуг үлүү кирген.

Уруг-дарыын, кады төрээн дуңмаларын деткиир, оларны төлептиг ажы-чаңга кижизидер ажылды Ш. Д. Бады кижи бүрүзүнүң чугула херээ деп санап турар. Ооң ынчаар бодап турары кончуг шын. Чүге дээрге кижизидилгениң дээштиг эвезинден, хайгаарал, контроль чок чоруктап чамдык элээди оолдар багай саадарга алзы бээр фактылар эвээш эвес. Ада-ие уруг-дарыын хайгааравас болза, кандыг-даа өөредилге-кижизидилге албан организациязы оларны төлептиг мөзү-шынарга кижизидери берге.

— Эртен-даа, кежээ-даа ачавыс бистиң-биле кады, каяа-даа доозавыс-биле чоруур бис. Чамдыкта Чаа-Хөл-Аксынче ол бадыптар, ынчан безин ооң чогу билдинмес, чагыг-сөзү сагыжывыска артып калыр. Эртен от кыпсыр тосту, аъш-чем хайындырар ыяшты кежээ дүшпээнде белеткээш, өгге кийрип алыр бис, чагып каапкын ёзугаар. Тенек салер деп кайывыска-даа хемчегни ол онаап көрбээн, корум-чурум-даа үреп чорбаан бис. Ам чүге чүве ийик, амыдырал экижээн үедир бо, дыка хөй ада-иелер уругларының кижизидилгезинче кичээнгей салбастаан. Канчалза эки чүве ирги? — деп, Шактар-оол Дажыевич менче көрдү, оон дораан-на тургускан айтырыынга хамаарышкан бодалдарын илеретти.

Уруглар ак сеткилдиг, хүндүлээчел, ажылга ынак кылдыр өзүп дээр болза, мал-маганның, бисти долгандыр турар бойдустуң чаагай салдарын ада-иелер ажыглаары күзенчиг деп бодаар мен деп, ол демдегледи. Кижи бүрүзү, хоорайда-даа, көдээде-даа амыдыралдыындан хамаан чокка, мал-маганга, арга-арыгга чоок болза эки. Булуң-Терек ортумак школазы шагдан бээр бир аъттыг. Ол каяа-даа оъттап чоруур, аңаа кым-даа дегбес турган. Сөөлгү үеде байдал өскерилген. Аът мунар дээш чамдык оолдар бо хүннерде холда чүген дынын ушта тыртар чыгы, чамдыкта оорлап безин муна бээр апарган. Шактар-оол бо байдалдан түвексингеш, школа аъдын кыштагже үндүрүпкен. Аът орнунга тевелер шаңнактаар, тергелээр апарган.

— Он беш чыл бурунгаар Кызыл-Дагта аъттар элээн бар чүве. Богба-чавааны өөредип мунар, аътка оолдарның камныы аажок, ону оорлап мунмас турган. Мал барда кижи пөк. Мен бодаарымга, суурнуң чонунуң аът-хөлүнүң, мыйыстыг бода малының, хой-өшкүзүнүң, хавандагаазының эвээжээнинден чамдык корум-чурум үрээшкиннери, кем-херек үүлгедиишкиннери болуп турар. Ынчангаш өг-бүле бүрүзү мал-маганныг болурун күзээр мен—деп, ол чугаалаар.

Шактар-оол Бадыевич суг сөөртүр ажылындан аңгыда, бодунуң эки туразы-биле школага хаваннарны чылдыңна өстүрүп берип турар. Ол дээш тускай төлевир албайн келген, хаван оолдарын ажаап-карактаарын шүүтке-даа албас. Азырап турары беш тевезиниң чүгле бирээзи бодунуу болуп турар, артканнарын карактап турары-биле улустар эккеп тургузуп каан. Мал-маганга ынак болгаш суг сөөртүкчүзү тевелерни сонуургал-биле ажаап турар, харын бо ажыл хостуг үе эрттиреринин, суурнуң адаа-үстүнде, арты-иштинде арга-арыгларны эргип кезиириниң эң эптиг аргазы апарган.

Мага-бодту тургузур хүн иштинде ажылдап каапташ, теве-биле өрү-куду чоруурга, дыш. Булуң-Терек суурнуң баары-биле баткан каш-каш адырык суглар унун дургаар ыяш-ла ыяш, арыг-ла арыг. Шолук-Хову дужундан Чуштуг-Боомга чедир кезек черлерниң ады арга-ыяш-биле холбашкан: Дыттыг-Арыг, Булуң-Терек, Чараш-Алаак... Шактар-оол бо черлерни эргип шаг болган, койгун чыдар ыйгылчык-даа арттырбаан. Суг унунуң ыяжы моон мурнунда чылдарда дыка шыргай турган, ам оранчок шуурелтен, Чараш-Алаак барык чанагашталган, чоон, кызыл чевүрээлиг дыттарлыг, мунгаш арыгның Дыттыг-Арыг деп ады арткан. Бойдусту кайы-хамаан чок тетчеглээр чорук-биле демиселди шыңгыы кылдурбээн болза, байдал оон-даа дора болур турган. Тевелериниң бажын бээрледип, чаш хадың, шеттиң катап үнүп олурарынга, оларның эглин сынынга, сагланг будуунга Шактар-оол Дажыевич өөрүүр. Уруг-дарыы, оларның ажы-төлү катап үнген арга-арыгның арыг агаарынга моон соңгаар дыштанып, сергүүстеп чоруурун ол күзээр. Оон өске чүнү күзээр боор, кончаа-даа, артык сеткил-даа арттырарын шуут бодавайн чоруур.

Кижилер бойдусту тетчеглеп тургаш, ажыглаанындан боттарын чамдык таарымча чок байдалга чедирип алган. Булуң-Терек, Кызыл-Даг чоок-кавызының арга-арыының аң-кужу хөй турган. Школаның «Дириг булуңунга» ээрикти безин өөреникчилер ажаап, ону чарашсынып тургулаан. Ам өдүрек, дурууя, аң-мең көзүлбестээн. Торлаалар харын хараганнар аразында, дагда мээстерде арткылагылаан, камгалал чок бо кушту, чүгле борбак хырнын бодаан браконьерлер машина-биле сүрүп, чок кылдыр кырып каар дээш чоруп турганының изи харда арткылаан болгулаар. Бойдус камгалалы дээрге-ле, ада-иелерниң кижизидилге, оларның уруг-дарыының аас-кежии дээш ажылы-дыр.

Шактар-оол Дажыевич Бады чеди чыл улаштыр суг сөөртүп, аар-саар ажылдар кылып, шаанда өөренип чораан школазында ажылдавышаан, чалыы салгалды кижизидер, өөредир ажылга бодунуң үлүүн киирип чоруур.

А. ОКСУР.

ЧАГААЛАР

Номчукчулар саналдап, сүмелеп, шүгүмчүлеп тур

КИЖИНИ АЖЫЛ КААСТААР

Коллективке каш чыл мурнунда аныяк оол чедип келген. Мурнунда ол трактористеп чораан, маңаа келгеш, септелге мастерскаязынга кол кезектер эптеп кылыр цехке ажылдап эгелээни-биле ажылчын аңгының төлээзи болур ооң күзели боттанган.

Айлар, чылдар эртип, чүгле цехке эвес, бүдүн септелге мастерскаязынга Г. С. Туматты коллективи мактап чугаалажы берген. Ийи чыл бурунгаар ниити цехке ажылдап турда Григорий Туматты мастерская эргелекчизи келдирткен. Чугаа ажыл-ишчи, ижин-кара чокка эрткен.

Септелге мастерскаязының дузалал чазаныр цеги ол үеде планын күүсетпес, доктаамал кудуруктап келген. Ол цех автомашиналарның кузовтарын, олуттарын септээр дээш үүрмек хөй-ле ажылдыг. Комсомолчу Григорий Тумат чазаныкчылап көр дээн дилегден ойталаваан. Дүлгүүрлер савазындан аңгыда хаарыылдар, үттээштер, кадаглар, хемчеглер дээш хөй-ле эт-севин суккан ыяштан кылган тудалыг хааржакты ол холдан салбастаан. Ол ам слесарь эвес, а чазаныкчы болу берген. Цехтиң ниити ажылчыннары-биле чоок таныжып, ай планын доктаамал күүседип эгелээн.

Григорий Тумат коллективтиң хөй ниити ажылынга идепкейлиглерниң бирээзи. Сельхозтехкүркомнуң Самагалдайда каттыжыышкынынга ажылдап киргеш, ол спортка ынактарны холга алган. Коллективте спорт чөвүлелин Григорий Санаевич эки удуртуп келген. Хол бөмбүүнге, теннистке, шыдыраага, конькилээринге болгаш хаактаарынга коллектив кежигүннерин, ылаңгыя аныяктарны хаара тудар, ону организастыг, бедик деңнелге эрттирер дээш ол шудургу ажылдап турар.

Сельхозтехника девискээринде спорт шөлүн аныяктарның инициативазы, Григорий Туматтың дорт киржилгези-биле кылган. Ам ында хоккейлээринге тускайлаан черни кылып турар.

Бүдүрүлгениң администрациязы аныяктарның инициативазын деткип, спорт херекселдерин садар акшаны тускайлаан.

Аныяк ажылчын Григорий Тумат 1981 чылдың планын 103,1 хуу, а ооң удуртулгазында чазаныр цех 104,5 хуу күүсеткен. Он бирги беш чылдың ийиги чылында Г. С. Тумат чыл планын декабрь 1-де күүседир деп бедиткен хүлээлгени алган ажылдап турар.

М. ТИРЧИН.

ЧЕТТИКПЕЙН МАНААР МЕН

«Шын» — 1959 чылдан бээр доктаамал номчуп база ооң арыннарынга янзы-бүрү темаларга чүүлдерни бижип келгеним, аң-не ынак солунум. Ооң чаа номериниң келирин хүн бүрүде четтикпейн манаар чаңчылдыг мен. Кандыг-бир чылдагаан-биле бир хүн солун оозалдай берген болза азы ону көрүп четтикпейн барган болзумза, ол хүн чем чивээниңден дора, сагыжым саарзык болур. Эң ылангыя дыштаныр хүннерниң номерлерин улуг сонуургал-биле номчуур мен. Ол хүннерде үнүп турар номерлерде «Аңчы шайны аартап ора», «Хүннүтеш» болгаш өске-даа рубрикага парлаттынып турар материалдар меңээ дыка солун.

Бодум көдээ ажыл-агый шугумунда ажылдап турар болгаш «Кадарарда хоюм чараш», «Мурнакчы дуржулга», «Специалистиң ындыры», «Совет көдээниң кижилери» болгаш оон-даа өске көдээ ажыл-агый темаларынга парлаттынып турар чүүлдерни улуг кичээнгей болгаш сонуургал-биле номчуурум чаңчыл апарган. Тускай эртемниглерниң боттарының арга-дуржулгазының дугайын, көдээ ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларында хоочуннарның аныяктарга арга-сүмезин чырыткан чүүлдер кымга-даа ажыктыг болуру чугаажок.

Солуннуң доктаамал бижикчилери өзүп турар. Эң ылангыя сөөлгү чылдарда көдээ ажыл-агый темаларынга бижип турар авторлар кончуг көвүдээн. Ону кончуг эки деп санаар апаар. А ийи-чаңгыс авторларның чаңгыс ол-ла материалы республиканың ийи солунунга орус, тыва дылдарга парлаттынгаш, радиога база ол-ла хевээр дамчыттына бээрге, кижи кайгай бээр. Азы чаңгыс ол-ла малчынны мактаан ийи аңгы авторнуң чагаалары удаа-дараа солуннарга парлаттына бээр таварылгалар тургулаан. Оон ажыы чок, бижиттирип турар кижилерге-даа ажык чок болгай.

Көдээ ажыл-агый килдизиниң номчукчуларга отчёдун берип тура, ам бо чылын кылыр бодап, планнап турары «Специалистиң харыысалгазы», «Чер ажылының бедик культуразы дээш» деп рубрикага материалдарны чырыдар бодап турарын деткиир-дир мен. Ажыл-агыйда чедиишкиннерни адаары, мурнакчыларның арга-дуржулгазын нептередири чугула болбайн-аан. Мээң бодап турарым, бо чылдың номерлеринге хожудап, доктаамал планныг даалгаларны күүседип шыдавайн турар кандыг-бир ажыл-агыйның азы оон кайы-бир адырының дугайын тускай эртемниглерниң калбак киржилгези-биле анализтеп тургаш, солуннуң арыннарынга ында-хаая чырыдып турза кандыгыл? Ажыл-агыйның азы ооң бир адырының хожудап турарының чылдагаанын, оон уштунуп үнериниң аргаларын, аңаа тускай эртемниглерниң ажыктыг арга-сүмелерин чырыдары өскелерге ажыктыг боор деп бодаар-дыр мен.

Хүн бүрүде бурунгаарлап, сайзырап орар бистиң амыдыралывыска шаптыктап турар ийи-чаңгыс багай чаңчылдарны, таварылгаларны, арагалаашкын-биле демиселдиң дугайын чырыдары база-ла чугула. Ол ышкаш чер-черде чонуң амыдырал хандырылгазында четпестерни чырыдарын уламчылаары ажыктыг.

М. ДАНЗЫН,
Өвүр райкүүскомунуң көдээ ажыл-агый килдизиниң улуг экономизи.

МУРНАКЧЫ ЧОЛААЧЫ

Борис Куулар — «Торгалыг» совхозта чолаачылап турар. Ол ажылынга кызымак боорундан аңгыда, идепкейлиг хөй-ниитичи. Малчыннарга сугну чогуур үезинде чедирбишаан, оларның солун, сеткүүлүн аппарып берип келген. Ооң аңгыда ол малчыннарның чагыгларын удуртукчуларга дамчыдып, эргежок чугула дузаны кадып турар. Ол улусчу контроль комитединиң кежигүнү. Ынчангаш четпестерни эскерип, ооң чылдагаанын тодарадып, дарый чайладырының хемчеглерин малчыннар-биле сүмележип келген.

Чоза, Коъш-Терек ынчаар кыштагларлыг 21 коданның кадарчылары ооң сагыш човангырын билир. Мурнакчы хойжу, коммунист Шуур-оол Доржукай ону мактап чугаалаар: «Малчыннарны суг-биле эки хандырып келген, дескаарларны дүне-даа долдуруп каар. Ажылынга кызымак-ла оол».

Аныяк чолаачыны чоокта чаа партия кежигүнүнге кандидат кылдыр хүлээп алган.

Н. ДАМДЫН.
Өвүр район-

ДИЛЭЭНИН ТЫВАР, КҮЗЭЭНИНГЕ ЧЕДЕР

Совет көдээниң кижилери

Делегейде бурунгаар депшилгелиг кижи төрелгетенниң ынак башкызы болгаш баштыңчызы В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүн таварыштыр, күрүнеден күчүлүг ийи тракторну баштады, хөй кожуг машиналары садып алырын чөпшээреп, көдээ ажыл-агый министриниң таңма баскан, ат салып бадылаан бижикти номчуп көргеш, колхоз даргазы өөрүшкүлүг бодаган: «Моон соңгаар аңдазынга аъттар, шарылар кожуп, чериң кырын шыймактап, түрең турбас. Янзы-бүрү маркалыг көдээ ажыл-агый машиналарының чаа хевирин ам-даа немей садып алыр бис. Кур болгаш суггаттыг шөлдерни хандыр аңдаргаш, оон тараа культураларының, мал чемнериниң чаагай дүжүдүн өстүрер. Дүжүттү чидириг чок ажаап алырының бүгү хемчеглерин алыр....»

— 1953 чылдың апрель 22-де ажыл-агыйга келир баштайгы күчүлүг тракторларны байырлалдыг ёзу-биле уткуп алгаш, чөп ажыглаар дээш, бо хүннерден эгелеп тарылга шөлүн калбартырынче угланган, часкы хову ажылдарынга белеткелди хынамчалыг чорудар ужурлуг бис—деп, Ийме көдээ Советтиң девискээринге тургустунган ынчангы Ленин аттыг колхозтуң кежигүннериниң ниити хуралынга ооң баштаар чериниң даргазы Дүүдерәа Лопсанович Ондар чугаалаан.

— Өөрүнчүг медээ-дир, дарга. Тракторну башкарарда, аът ышкаш чүгеннеп, шары ышкаш бурундуктап турар эвес. Аңаа тускай мергежилдиг кижилер херек. Сарыг-оол, Сайын-оол дээн ышкаш ындыг аныяк оолдарны өөредип чорутсувусса кандыгыл? Олар топтуг-томаанныг, ажылчын оолдар ийин—дээн үннер залдың ол-бо талазындан дыңналгылаан.

Хуралдың даргазы колхозчуларның өөрүшкүлүг шуугаазынын оожуктуруп, дашты хээлиг хола коңгаңы кыңгырады чайгылаан.

— Чадаана МТС-тиң дуржулгалыг трактористери Шүгдүр-оол биле Базыр олар күш-ажыл керээзи ёзугаар бистиң колхозка үш чыл быжыглаттынган. Ам чаа келир тракторларны олар башкарып ажылдаар. Колхозчуларның иштинден трактористер белеткээр түр курстарже күзелдиг аныяктарны өөредип чорударын келир чылдың планында киирген чүве—деп, колхоз даргазы тайылбырлаан.

Саныыг хонуктар билдиртпейн эрте берген. 1953 чылдың апрель 22-ниң хүнүнде Ленин аттыг колхозтуң конторазы байырлал шинчи кийр шиметтинген турган. Чадаанадан келген тракторлар мырыңай колхоз конторазының эжиинге доктааган. Ам РСФСР-ниң алдарлыг механизатору апарган Шүгдүр-оол, хоочун тракторист Базыр олар кабинадан дүжүп кээрге, Ийме сес чыл школазының Бады Түлүш баштаан бөлүк өөреникчилери дириг чечектер сунуп уткаан.

Оон бээр он ажыг хонук эрткен. Бады чаңгыс классчызы Очурбан-биле школа чанынга турда, аңаа трактор чедип келген. Очурбан тракторисче өөрүшкүлүг көрген. «Бо мээң даайым Шүгдүр-оолдур. Хөлгезинге орунтаалам!» —дээш, тракторнуң кабиназынче кире халаан. Оон эжиниң холундан тудкаш, база кабинаже кийр тыртып алган. Ийи школачы оол амыдыралының иштинде ынчаар бир-ле дугаарында тракторга олуруп, ооң «чоруун» шенээр аас-кежиктиг болган. Аныяк кижилерге каң аътты мунар деп күзел хепертен ынчаар тывылган. Кижи дилээнин тывар, күзээнин чедер деп, салгал дамчаан үлегер чугаа бар. Бады Биликпевич Түлүш 1958 чылдың декабрьда Чадаана МТС-тиң баазазынга ажыттынган трактористер курузун чедиишкинниг дооскан.

Оң күзели ынчаар боттанган. Оон эгелээш-ле Бады Түлүш 22 чыл ажыг үеде «Октябрь 30 чылы» совхозтуң янзы-бүрү маркалыг, илчирбе болгаш аңаа дугуйлуг тракторларын билдилиг башкарып, чыл санында кывар-чаар чүүлдү, артык кезектерни төрээн совхозунга камнап берип, трактористер ортузунга калбарган социалистиг чарыштың доктаамал бирги, ийиги черлерин ээлеп, мактал-шаңналдыг ажылдап келген.

Баян-Тала суурнуң чурттакчылары Бады Биликпевич Түлүштү тураа узун, тутса мөге, ажыл-ишчи, биче сеткилдиг кижи, аныяктарның дагдыныкчызы деп мактап турар. Бады Түлүшке чаңгыс чер чурттуглары улуг бүзүрелдии көргүзүп, Баян-Тала көдээ Советтиң депутадынга чаңгыс эвес удаа соңгуп турган.

«Октябрь 30 чылы» совхозтуң дирекциязы, ажылчын комитеди Бады Түлүштүң күш-ажылчы бедик түңнелдерин үнелеп көргеш, Москвада Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезин көөр халас путёвка-биле шаңнаан. Ажыл-агыйның хүндүлел дептеринде алдын будук-биле адын сиилбип бижээн.

1981 чыл, сентябрьның 18. Дээрниң хиндиинде хир чок аяс, чылыг, магалыг хүн! Чадаана хоорайның Культура бажыңының бот-тывынгыр артистери-биле кожавыс Улуг-Хем районнуң девискээринде республиканың совхозтарындан чыылган будук-бүрү белеткелчилеринге аалдап чеде бердивис.

Олуруп чораан автохөлгевис терең суглуг адырыктың ортузунга келгеш, «буруй» берген. Ол үеде чоогувуста чай чок ажылдап турган дугуйлуг трактор бисче углай чорупту. Бежен хар чеде берген назылыг хире, хүлүмзүрүп чоруур чазык шырайлыг, семис кара эр бистиң-биле мендилешкеш, башкарып чораан хөлгезин автобуска кожарынга таарыштыр тургузупту.

Чаңгыс чер чурттуувус—«Октябрь 30 чылы» совхозтуң мурнакчы тракторизи Бады Биликпевич Түлүш биске дузалаары-биле келгени бо деп, эштер чугаалады.

Оон эртер оруу чок, куттулчак элезинниг терең кежигте дүшкен машина-тракторларны эки тура-биле курга черже үндүр сөөртүп, дуза чедирип турар тракторист Бады Түлүштү Тываның ырак, чоок булуңнарындан келген 400 ажыг будук-бүрү белеткелчилери мактап чугаалажып турду.

Чоокта чаа ажыл аайы-биле «Октябрь 30 чылы» совхозтуң конторазынга кире бергеш, ажыл-агыйның кол экономизи Кызыл Болдуй-ооловна Куулардан хоочун тракторист Бады Түлүштүң күш-ажылчы түңнелдерин билип алыр аргалыг болган мен.

Он бирги беш чылдың баштайгы чылында хоочун тракторист Б. Түлүш бодунуң башкарган дугуйлуг тракторун аңаа турууушкун чокка ажылдаткан. 1200 эталон гаңы ажылдап кылыр, 100 кг кывар-чаар чүүлдү, 550 рубльдиң артык кезектерин камнап алыр бедиткен хүлээлгени алган.

Тракторист Бады Биликпевич Түлүш часкы, күскү хову ажылдарынга, мал чеминиң белеткелинге, Улуг-Хемниң делгем алаактарынга будук-бүрү чыылдазынга идепкейлиг киришкен. Сөглээн сөзүнге ээ болуп, эрткен чылын ол 1285 эталон гаңы ажылдап кылган. 1381 кг кывар-чаар чүүлдү, 617 рубльдиң артык кезектерин камнап алган.

«Октябрь 30 чылы» совхозтуң дирекциязы, ажылчын комитеди трактористер ортузунга калбарган социалистиг чарыштың түңнелин үндүрген. Бирги черни Бады Түлүш база катап ээлээн деп санааш, өртектиг белекти, хүндүлел бижикти, трактористер аразынга шилчиир чоруур кызыл тукчугашты тывыскан.

О. АРАКЧАА.
Чөөн-Хемчик район.

Эвилелдешкен республикаларда

РСФСР: чаартылга доозулган

Ыраккы Чөөн чүктүң кол суг тудуг эргелелиниң механика заводунуң чаартылгазы доозулган. Ылангыя ооң кол салбыры — металл конструкциялар чегип кылгыткан болгаш эң чаа техника-биле дерээн.

Шөлдерин кевирер азы суггат-биле хандырар ужурлуг кедээ ажыл-агыйлыг районнарга чоок кылдыр тургустунган ол бүдүрүлге сөөлгү чылдарда Ыраккы Чөөн чүктүң мелиорация трестериниң кол техниктиг баазазы болу берген. Приморье, Хабаровск крайларга, Амур, Сахалин, Камчатка, Магадан областарга суг тудугларын чорударынга болгаш кур черлер шиңгээдип алырынга хереглээр янзы-бүрү дериглерни ында кылып турар.

УЗБЕКИСТАН: камналга школазы

Ташкентиниң трактор заводунда камналга школазы ажылдап турар. Экономиктиг билиглер университеди ындыг школа болу берген. Ооң дыңнакчыларының киирген саналдарын ёзугаар эрткен чылын ол бүдүрүлге 600 тонна металлды, хөй электри энергиязын камнап алган. Эң-не солун чаа чүүлдерни университеттиң кичээлдеринге сайгарып көрүп турар.

Амгы үеде трактор заводунуң дөрткү ажылчын бүрүзү бүгү-ниитиниң экономиктиг өөредилгезинде хаара туттунган. Школада өөредилге программазы материалдарны болгаш энергия курлавырларын камнаары-биле холбашкан практиктиг сорулгаларны шиитпирлээринге дузалап турар. Чаартыкчыларның киирген саналдарының ачызында коллектив чүс-чүс муң рубльди камнап алган.

БЕЛОРУССИЯ: бажыңнарында ажылдап турарлар

Татьяна Федоровна Борисова бичии уруу бир хар четкен соонда фабрикаже барбаан-даа болза, ооң күш-ажыл стажы үзүктелбээн. Чогуур шөлээзи доозулган соонда бажыңынга кылыр ажылды аңаа берген, уруглары доруккуже ынчаар ажылдаар.

Материалдарны аңаа эккеп бээр, бажыңга кылган продукцияны алгаш баар. Оозу таарымчалыг. Минскиниң «Комсомолка» деп даараныылга каттыжыышкынында хөй уруглуг ажылчын иелерге ажылды ынчаар хандырып турар. Оларга болгаш пенсияже үнгеш, ажылдаарын күзээп күш-ажылдың хоочуннарынга ажылдың ындыг эптиг участогун тургускан.

Бажыңынга ажылдаар «цехтерге» таарымчалыг байдалдарны тургузары дораан-на чедип алдынмаан. Фабриканың улуг дериин бажыңга белен тургустунмас. Ынчангаш бажыңынга ажылдаар херээженнерге белеткел ажылдарын, чижээ моюндурук даараар дээш ышкаш янзы-бүрү бөдүүн кылыгларны даандырып турар. Оларга хереглеттинер дериг-херекселдерни чаартып ажыглааннар. Бажыңнарынга ажылдаар кижилерге хуула планнарны берип, оларның арга-дуржулгазынга дүүштүр нормаларны доктааткан.

Ындыг цехтер продуктулуг. «Комсомолканың» кижилери оларның чүгле продуктулуг чорууп ажык харавааннар. Билии, дуржулгаазы коллективке болгаш бүдүрүлгеге үнелиг ажылчыннарны бүдүрүлгеге арттырар арганы ол цехтер берген.

ТАДЖИКИСТАН: «чаагай чыттыг» дүжүт

Кызыл герань чечектен алдынган үс духилерни онзагай чытталдырар. Республикада ындыг чечектер өстүрер тускай ажыл-агыйлар ол ажылды үлетпүр ажылынга дөмейлештирип турар.

Бир килограмм герань үзүн алыр төлээде, баштай парниктерге он-он муң сыптарны өстүрер, чазын оларны шөлдерже көжүрүп олуртур. Ол хөй күш үнер чымыштыг ажылды ам механизастаан.

Ол чечектерни өстүрүп турар тускай ажыл-агыйларда оларның сыптары делгем оңгарлар иштинде үнүп турар. Ыпаар чемиштиг довурак сөерткен машиналар шаптык чок кире бээр. Довурак солуун механизмнер-биле кылыр. Өзүмнерни шөлдерже көжүрүп олуртурунга база кижи күжү кирбес.

Чылыг, чырык, хөй агаарлыг «шил бажыңга» өстүрген үнүш быжыг болур болгаш парфюмерия үлетпүрүнге хереглээр үнелиг чиг-этти хөйнү бээр.

Бо беш чылдың баштайгы чылында республика 20 муң килограмм герань үзүн чыып алган. Ол үнүштү өстүрериниң чаа аргазы герань үзүн бүдүрерин улам көвүдедир арганы бээр.

(СЭТА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

«Ак-көк одалга»-биле

БЕРЛИН. ГДР-ниң мурнуу чүгүнде округ төвү — эрте-бурунгу Зуль хоорайның кудумчуларынга чоокта чаа кестүп келген такси хөй машиназ аразындан онзаланмас-даа. Ынчалза-даа ол машина хоорайда амдызында кара чаңгыс: автомобильдиң мотору газ-биле ажылдаар кылдынган.

Зульдуң автокомбинадынга «ак-көк одалга»-биле ажылдаарынга таарыштыр эде кылган автомобильдиң баштайгы шенелделери ооң ажыктыын болгаш кедилиин бадыткаан. Бензинни газ-биле солааның соонда машинаның күжү болгаш өске-даа хөделир шынарлары баксыраваан. Ындыг автомобильдиң ажылдап үндүрер газтары долгандыр турар чүүлдерни херек кырында хирлендирбезин чугаалаваска безин ооң ажыглалы камналгалыг болгаш ажыы улуг болу берген.

Ындыг шенелде ГДР-де кара чаңгыс эвес бооп турар. Машиналарның чамдык хевирлерин газ-биле ажылдаарынче шилчидериниң ажылы ол чуртта шагда-ла чоруп турар.

Садыгда ЭСМ

ПРАГА. Барааннарны автоматтың күжү-биле санап, хуваарының системазын калбаа-биле ажыглаары Чехословакияда садыг четкизиниң ажылын дыка экижидер арганы берген. Амгы үеде магазиннерни хандырып турар бүгү складтарның болгаш садыг баазаларының ажылын электроннуг санаалга машиналары долузу-биле контрольдап турар. Оларны ажыглааның түңнелинде 12 муң кладовщиктерни, товароведтерни, бухгалтерлерни, санакчыларны өске ажылче хостаан.

ЧССР-ниң улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга санаалга техниказын калбаа-биле ажыглаар чорук — эртем-техниктиг депшилгени улам хөгжүдериниң, экономиканың ажыктыын бедидериниң эң чугула угланыышкыннарының бирээзи бооп турар. Чүгле амгы беш чылда безин садыгта учёттуң болгаш планнаашкынның системазынга ам-даа 60 ындыг электроннуг санаалга машиналары немежир деп турар.

Бедик шынарлыг кылыг

СОФИЯ. Нови-Пазар хоорайда фарфор болгаш шил кылырының «Китка» деп ажыл-агый комбинадының хрустальдан сиилбип кылганы чүс ажыг хевирлиг кылыглары Болгарияда шынар дээш бээр эң бедик «К» деп демдекти алган. Оларны тускай, чаа технологияны ёзугаар кылып үндүрүп турар.

Бо чылын комбинаттың продукциязының 20 хире хуузун чаартып кылыр. Фарфор кылыгларны бүдүрери ийи миллион, а шил болгаш хрусталь чүүлдерни — бүдүн-чартык миллион кезек чедир көвүдээр.

Чоокку келир чылдарда комбинат бодунуң күчүзүн ийи катап улгаттырар деп турар. Амгы үеде чаа дериг-херекселдерни эптеп, эң-баазын хрусталь кылыр суугуну кылып турар.

Тускай шаңналды тывыскан

БУДАПЕШТ. Хоорай тудуунуң талазы-биле венгр специалистерниң чогаадып тургусканы он ажыг архитектурлуг төлевилелдеринге Венгр архитекторлар эвилелиниң тускай шаңналдарын тывыскан. Ол төлевилелдерни ёзугаар тудуп тургускан амгы үениң каас-чараш культура ордулары медицина комплекстери, кинотеатрлар Мишкольцтуң, Сегедтиң, Татабаньюнуң болгаш Венгрияның өске-даа хөй-хөй хоорайларының үлетпүр төптерин улам-на аян-шинчи киирген.

Венгр архитекторлар республиканың хоорайларын чаагайжыды тударынга база улуг үлүүн киирип турарлар. Амгы үеде Венгрияда хоорай тудуунуң талазы-биле беш муң ажыг специалистер ажылдап турарлар. Оларның ажылының ачызында найысылал улам чаартынып, чурттуң дыка хөй хоорайларының овур-хевири таныттынмас кылдыр өскерлип турар.

Архитекторлар бо чылын кол-ла кичээнгейни 1990 чылга чедир бир миллион ажыг чаа квартираларны тударын негерген чурттаалга тудуунуң программазын боттандырарынче угландырып турар.

Улам хөгжүп турар

БУХАРЕСТ. Нийти үлетпүр Румынияның химия үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээлиндерүнүң үлүү 11 хуу четкен. Чүгле 1981 чылда адырда ажылдап турар бүдүрүлге черлеринге немештир 180 ажыг чаа бүдүрүлге черлерин болгаш объектилерин туткан. Оларның ачызында катализаторларны, полиэтиленни, кылымал пөстү болгаш удаазыннарны, кедээ ажыл-агый хоралакчылары-биле демиселдиң химиктиг бүдүмелдерин болгаш өске-даа продукцияны бүдүрери улам көвүдээр апаар. Чурттуң химия бүдүрүлгезиниң коллективтери 1982 чылда 3,5 млн. тонна ажыг чемишчидилгелерин, 207,3 муң тонна синтетика каучугун кылып үндүрер, пластмассаларның болгаш өске-даа продукцияның хемчээли дыка көвүдээр.

Экспорт улгаткан

ХАНОЙ. Чаа ажаап алган болгаш консервалаан ногааларны болгаш кат-чимисти даштыкыже үндүрерин Вьетнам эрткен чылдындан 40 ажыг хуу көвүдедир. Ол дээрге колдуунда-ла Меконгтуң шынаазының болгаш Төп Вьетнамның можуларының бедик дүжүттү алган ажылчыннарының ачызы-дыр.

(СЭТА).

Кадык камгалалында

БИЧИИ УРУГЛАРГА 60 ХҮННЕР

Соңгу чүктүң хоорайларының кырынга хүннүң херели чылдыдыр чырып эгелээр үеге чедир ам-даа үр болур. Ындыг-даа болза Архангельскиниң, Северодвинскиниң болгаш Новодвинскиниң аныяк чурттакчыларының арыннары ам безин додугуп турар.

Ак далай чоогунуң бичии уруглары хаактап, конькилеп, чадаг-шанак-биле чуңгулап турарлар. Чүгле чуңгулаашкыннар оларны улам сергек болдуруп турар эвес. Даштыгаа соокка чораан соонда мага-ботту кварц хереллеринге шондурарга аажок эки. Кижини ол улам омак-сергек болгаш челбикке шыдамык болдурар.

— Бо кыжын бистиң школа назыны четпээн уруглар албан черлеринге, профилакторийлерге болгаш күш-культура диспансерлеринге хары угда 60 хүннер — 60 кварцтыг тургузуглар — чырый бергилээн — деп, Архангельск областың кадык камгалал килдизи (эргелекчизи В. Шубин) СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнаткан. — Дуржулгалыг терапевтерниң хайгааралы-биле бичии уруглар кварц хереллеринге дөгеленип, дадыгып ап турар.

В. ГУСЬКОВ.
АРХАНГЕЛЬСК.

КАРАК ШИЛИН БАЖЫҢЫНГА КЫЛЫП БЕРИП ТУРАР

Карак шилин садыглаар көжүп чоруур магазиннерни Киргизияда организастаан. Олар кедээниң ишчилеринге бараан болуп турар. Карак эмчилеринге таарыштыр дерээн автомобильдер бедик дагларда аалдарны болгаш койжулар кыштагларын айда ийи катап эргип турар. Кылыр чагыгларны специалистер аалдардан барып хүлээп ап, үрелик кестүктерни ол-ла черинге септей шаап-даа бээр.

Медицина дузаламчызы көргүзер көжүп чоруур 200 хире пунктулар амгы үеде республиканың кедээ чонун хандырып турарын СЭТА-ның корреспондентизи дыңнаткан. Оларның аразында — амбулаториялар, үнүүшкүннүг консультациялар, диагностика болгаш стоматология кабинеттери, флюорография тургузуглары болгаш дугуйлар кырында аптекалар.

Б. МАЙНАЕВ.
ФРУНЗЕ.

ЭМНЕЛГЕНИҢ ЧАА ХЕРЕКСЕЛИ

Паневежист хоорайда механика заводунуң 1500 кижилиг коллективинге кижи бүрүзүнүң чүрек-дамыр системазын шинчилээрин доозарынга Каунас хоорайда Литваның кардиология төвүнүң эмчилери каш-ла хүн чарыгдаан. Ол ийи хоорайның аразы чүс хире километр ырак-даа болза төптүң компьютерлери чаа херексел кардиограмманы телефон удазыны дамчыштыр хүлээп алгаш, шинчилел түңнелдерин дораан-на тодаргайлаптар.

Чонну массалыы-биле шинчиирип боттандырарынга херегдээри-биле республиканың кайы-даа булуңундан харылзаа шугумун дамчыштыр алдынган электрокардиограммаларның анализин кылырының онзагай методун кардиологтар математиктер-биле, физиктер-биле, радиоэлектрониканың специалистери-биле кады ажылдап кылганнар дээрзин төптүң ажылдакчылары СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнаткан.

Элээн хөй үлетпүр бүдүрүлгелери болгаш ажыл-агыйларның каттыжыышкыннары, кардиология төвү-биле керээ чарып алгаш, боттарының ажылдакчы бүрүзүнүң кадыының байдалының дугайында медээлерни алганнар.

Г. ЛАБАНАУСКАС.
КАУНАС,
ЛИТВА ССР

ОЙНААРАКТАР «ЭМНЕП» ТУРАР

Областың стоматология поликлиниказынче Харьковтуң бичии хамаатылары ам коргуш чок барып турарлар. Оларның-биле найыралдажып алырынга поликлиникада анаа эвес эмнээр херекселдер — ойнааректар — дузалаан.

— Бо дээрбе хөделип эгелей бээр кылдыр кылып көрем, — деп, СЭТА-ның корреспондентизи олуруп турда, беш харлыг оолга эмчи чугаалаан. Оол хоолайжыгашты аажок кызып үрген, чараш ойнаарак дескинип эгелей берген. Ындыг мергежилгени кылырга, аастың болгаш тыныш оруунуң шыңганнары быжыгар.

Украинаның эмчилер билии бедидер институдунуң ортопед-стоматология кафедразынга чүс ажыг херекселдерни бичии уругларның аарыг талазы-биле янзы-бүрү четпестерин болдурбазынга, диагнозун тодарадырынга болгаш эмнээрде херегдээри-биле чогаадып кылган. Оларның дыка хөйүн солун ойнаарак хевирлиг кылдыр кылган, оларны чүгле поликлиникага эвес, бажыңнарынга база ажыглап болур.

В. ПИКОВСКАЯ.
ХАРЬКОВ.

ДЕЛЕГЕЙ ЭРГЕЛЕРИН ҮРЕП ТУРАР

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). Рейганның администрациязының албадаашкыны-биле чыылдырган НАТО Чөвүлелиниң сессиязы аңаа доозулган. Ооң төнгениниң соонда хүлээп алган медеглелдиң кол-ла черин Польшаның айтырыглары болгаш АКШ-тың чазааның ПУР-га удур сөөлгү баазымнарынга НАТО кежигүннерин каттыштырарының дугайында айтырыг ээлеп турар. ПУР-га удур чорудуп турар хоралакчы кампания болгаш АКШ-тың ап чорудуп турары кызамдаашкынныг хемчеглер ооң иштики херектеринге дорт холгаарлаашкын бооп, КНО-нуң Уставын база күрүнелер аразынга харылзааларның кол-кол принциптерин, хамыктың мурнунда күрүнелерниң суверенниг эргелерин хүндүлээриниң, делегей эргезиниң талазы-биле хүлээлгелерни ак сеткилдиг күүседириниң принциптерин каржызы-биле үрээн чорук бооп турар-дыр.

Сессияның киржикчилери Польшаның иштики херектеринге боттарының кара туразында холгаарлаашкынын Польшага шериг байдалын Совет Эвилелиниң айтыышкынын ёзугаар тургускан дээрзиниң дугайында хоп-мегечи, хоозун чулчуруушкуннар-биле чажырарып, оралдашканнар. Шериг байдалын чарлаар дугайында шиитпирни польша күрүнениң дээди органы ПУР-нуң Конституциязын бүрүнү-биле барымдаалап хүлээп алдынганы бүгүдээге билдингир болгай. Ол ышкаш Польшада-ла бооп турар бүгү чүүлдер поляктарның иштики болгаш национал арыг херээ болур, ынчангаш оларны шиитпирлээринге болгаш боттандырып чорударынга кым-даа холгаарлаар эргези чок.

Сессияның киржикчилери Вашингтоннуң аштан аксының вайы-биле хоругдаттырганнарны хостаарын «негээн», тодаргайлаарга, «Солидарностиниң» экстремистериниң болгаш Кос-Корда болгаш «Хамаарышпас Польшаның конфедерациязында барыын чүктүң тускай албан черлериниң агентилериниң холдарын хостуг болдурар дээни ол-дур. Польшаны хоозуралдың болгаш корум-чурум чок чоруктуң байдалынче база катап киир тыртарынче боттарының чүткүлүн чажырбышаан, ол дыңнадыгның авторлары, Польшада шериг байдалын соксадырын негеп, ооң-биле чуртта байдалдың экижип эгелээнин соксадырын күзеп турарлар.

Сессияның киржикчилери «кижиниң эргелериниң» болгаш «хамааты хосталгаларының» дугайында арын-нүүр чокка чулчуруп турар, ынчалза-даа Каттышкан Штаттар Польшага удур бодунуң «санкциялар» дугайында шуугаазыны-биле Вашингтоннуң мактап турары антисоциалистиг күштерниң поляктарга таварыштырган аар-бергелерин чүгле ханыладырын оралдажып турарын кандыг-даа чулчуруушкунунуң сөстери чажырар аргазы чок. НАТО-нуң даштыкы херектер министрлериниң Польшага садыг чээлилерин бээрин соксадыр дээн шиитпирин чогум-на ынчаар көөр апаар.

АКШ-тың каржы албадаашкынының түңнелинде НАТО чурттарының Польшага хамаарыштыр хүлээп алганы кызамдаашкынныг шиитпирлери өске суверенниг күрүнеге удур кылып болбас ыйыдышкын болбушаан, ол чорук делегей эргелериниң норма-чижектеринге, КНО-нуң Уставынга Каттышкан Штаттарның-даа, ооң НАТО талазы-биле эвилелчилериниң-даа ат салганы Хельсинкиниң түңнел шиитпирлеринге шуут удур үүлгедиишкин бооп турар.

АФИНЫ. (СЭТА). НАТО Чөвүлелиниң тускай сессиязының түңнел медеглелиниң чамдык чүүлдери-биле чөпшээрежип, каттыжарындан Греция ойталаан. Ону аңаа чазактың албан ужурунда төлээлекчизи Д. Марудас бадыткаан.

Чазак чериниң төлээлекчизи түңнел дыңнадыгда Грецияның чөпшээрешпейн турар чүүлдерни санаан. Аңгы-аңгы политиктиг системаларлыг чурттарның аразынга чавырлыышкынның болгаш кады ажылдажылганың политиказын үргүлчүлээринче улустарның чүткүлүнге таарышпайн турар чүүлдер Грецияның чазааның удурланыышкынын болдурган. Ылаңгыя ында чугаа болза, Польшага болгаш Совет Эвилелинге хамаарыштыр кызамдаашкынныг хемчеглерни ажыглаарын НАТО-нуң дыңнадыгында айытканының дугайында бооп турар.

Премьер-министр А. Папандреу Грецияның туружун тайылбырлааш, мынча деп медеглээн: «ол санкциялар Греция ышкаш ындыг улуг эвес чуртка таварыштырар уржуктарындан аңгыда, олар Польшада байдалды экижидеринге база-ла идиг кылбас, а харын-даа Польшага-даа, Чөөн болгаш Барыын чүктүң аразында харылзааларны-даа «улам-на нарыыдадырынче угланган бооп турар».

«Амгы үеде кожаландыр тургустунган эвилелдерниң бирээзиниң ниитилел-политиктиг системазын соок дайынның ёзузу-биле кайы-хамаан чокка буруу шаварынга» удурланып турарын А. Папандреу демдеглээн. Ындыг базым чугаалажыышкыннарны үргүлчүлээринге чугула.

ААЗААШКЫННАР КҮҮСЕТТИНМЭЭН

ЛОНДОН. (СЭТА). Англияның консервативтиг чазаа соңгуда мурнуу чарыында кылган аазаашкыннарын күүсетпээнин чуртта инфляцияның өзүлдези херечилеп турар. Эрткен чылын Англияда инфляцияның өзүлдезиниң темпилери 12 хуу болган. Консерваторлар 1979 чылда эрге-чагырга киргаже чедир инфляцияның өзүлдезиниң темпилери 10,4 хуу турган. Ынчангаш М. Тэтчерниң чазаа бодунуң аазаашкыннарының бир кол чүүлүн күүседип шыдаваан.

Инфляцияны Англияның эрге-чагыргалары ынчаарда «кол дайзын» кылдыр чарлаан турган. Инфляцияга удур демиселди чылдак кылган чазактың хемчеглеринге улус массалар шыңгыы удурланып турар. «Шыңгыы камналга кылыр» деп чылдак-биле кадык камгалалынга, өөредилгеге, социал хандырылгага, чурттаалга болгаш орук тудуунга күрүнениң акшаландырыышкыннарын чазак дыка кызырган.

Англияның чазааның чонга удур экономиктиг ол хемчеглери үлетпүр бүдүрүлгезиниң кудулаарынга, чонунуң материалдыг байдалының баксыраарынга чедирген. Нийти национал продуктунуң хемчээли 1981 чылда ийи хуу эвээжээн. Чурттуң күш-ажыл кылып шыдаар чонунуң 12 хуузу азы үш миллион кижи амгы үеде ажыл чок болуп турар.

Боо-чепсекти эңдере бүдүрериниң сарыыл чок болгаш айыылдыг политиказын М. Тэтчерниң чазаа чорудуп турар. Чаа саң-хөө чылында шериг чарыгдалдары 14 миллиард фунт стерлинг акша болурун Англияның камгалал министри Дж. Нотт чоокта чаа чарлаан.

МООЛДА ЧАА КОМПЛЕКС

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Совет Эвилелиниң деткимчези-биле Моол Арат Республикада одалга-энергетиктиг эң улуг чаа комплекс тургустунуп турар. Хөмүр-даш тывыжының дериг-херекселдерин эптээр ажылдарны хуусаа бетинде доозар болгаш бо чылын безин 400 муң тонна хөмүр-дашты тывар сорулга салдынган. Багануурнуң хөмүр-даш разрезиниң баштайгы ээлчээ бо чылын ажыглалга кирер.

АЭРОПОРТТУ ЧААРТЫП ТУРАР

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Венгрияның найысылалында Ферихедь деп делегей аэропортунуң чаартылгазы чаа чылда улам бедик темпилиг үргүлчүлеп турар. Узун дурту 3 километр 700 метр, дооразы 60 метр шөлдүң тудуун дооскан. Самолёттарны ужудуп үндүреринге болгаш хондурарынга ол шөлдү ажыглаар. Радио-биле башкарар чаа диспетчер системазы кедергей караңгыда безин самолёттарны идегелдиг хондурарын хандырып турар. ТУ-154 деп самолёттарның техниктиг байдалын хынаар болгаш үүрмек септелгезин чорудар 25 муң дөрбелчин метр шөлдүг чериң тудуу дооступ турар.

Аэропорттуң чаартылгазы бүрүн доозулган сөөлүнде ол бо чылын безин 2 миллион пассажирлерни аргыштырып шыдаар.

Делегей фельетону

МИНИСТРГЕ «ТУРАСКААЛ»

Хөй-ниитиден айтырыглар салганының сөөлгү түңнелдерин барымдаалап алырга, албан ёзузунуң Вашингтонуң эң-не ат-сураглыг кижизи камгалал министри Каспар Уайнбергер болуп турар. Ол чай-хос чок кижи-биле журналистерниң ужуражыры белен эвес. Ынчангаш бистер бодувустуң корреспондентизи-биле Пентагоннуң шевиниң интервьюзун ол боду чокта кылып диттиктивис, ол мындыг хевирлиг болур турган боор:

— Дээрги министр, чоп ортузунга силерниң ынчаар сурагжааныңарның чылдагааны чүде деп бодаар силер?

— Бодавыже, бистер шак мындыг агрессчи үеде чурттап турарывыста-ла боор. Кижилер үргүлчү-ле бодунуң өп-чуузун, бодунуң өг-бүлезин, бодунуң чуртун, оон эрткеш — космостан келген амытаннарның халдаашкынын бодап көөр болза — бодунуң бөмбүрзээн камгалаар дугайында бодаар ужурлуг апарган. Ынчангаш, камгалал министерствозу сагыш човавас болза, хамаатыларны камгалаар дугайында кым бодаар дээр силер. Чоокта чаа бистиң президент мынча дижик: «Силерни албан-дужаалыңарда дээрзин билир болгаш, бистер дүне чүгээр эки удуур улус-тур бис».

— Хууда девизиңер бар бе?

— Чугаажок. Бо-дур. «Бүгү-ниитиниң өөредилгезин дамчыштыр бүгү-ниитиниң тайбыңынче».

— Бүгү-нийти өөредилге дугайында силерниң сагыш човаашкыныңар уткалыг болдурам, силер АКШ-тың кадык камгалалдың, өөредилгениң база социал хандырылганың министри турган болгай силер, але?

— Ийе, мен ол үениң дугайында чылыг сеткип чоруур мен, ынчангаш амгы ажылымга ынчаардагы ажылымдан элээн хөй чүвени алган мен.

— Чижээлээрге, чүү ирги?

— Бирээзи бо-дур, мурнунда бюджеттен кадык камгалалынга болгаш социал херегледерге үндүрүп турган элээн хереңги...

— Силер бүгү-ниитиниң тайбыңы дээш чүткүп тура, «МХ» деп эң чаа ракеталарны бүдүрери дээш база демисежип турар-дыр силер, ону канчаар билирил?

— Ол дээрге улус өөредилгези, чырыдыышкын сорулгазы-биле холбашкан. Бодап көрүңер даан, АКШ-тың ырак районнарының, чижээ, Юта болгаш Невада штаттарның чурттакчылары бистиң эртем-техникавыстың сөөлгү чедиишкиннерин эки билбес, ол хомуданчыг-дыр. Ынчангаш бис бөдүүн американнары депшилге-биле таныштырар деп шиитпирледивис.

— Ындыг чүве болза, «МХ» ракеталарны чер иштинге чажырган херээ чүл ынчаш?

— Кай, билбейн турарыңар ол бе? Олар дээрге XX чүс чылдың «динозаврлары» ышкажыл! Ажаап турары техника-биле кады ракеталар чүс-чүс дөрбелчин метр үнүш-дүжүткүр шөлдерни ээлей бээр болгай. А чер иштинде шахталарга тура, олар кымга-даа шаптыктавас.

— А ук черниң чурттакчылары оларны канчап көөрүл?

— Тускай көрүлде шөлдерин кылыр. Аныяк фермерлер оларны чүгле көөр эвес, харын улам эки билиң алзын дээш, оларны шеригге албан эрттирери-биле чалаар бис.

— Силер болганчок-ла мурнундагы ажылыңар сагтып кээр-дир силер. Силерниң ынчаардагы сонуургалдарыңар болгаш ынак чүүлдериңер өске чүден билдинерил?

— Хөй-ле чүүлдерден. Чижээ, нейтроннуг бомбаны бүдүрер дээн чоокку шиитпирден. Биче сеткилдиг кижи мен, ынчалза-даа чугаалаайн: ол дээш мен эвээш эвести кылдым. А чүге? Чүге дээрге мен атомнуг база водородтуг чепсекти дириг-ле көөр хөңнүм чок. Ол дээрге араатаныг чепсек-тир! Европага үскүлежиишкин болган дижик, кырган дипке бүгү-ле чүве хүлденип каар ийик. Делегей культуразының эртинелери узуткаттынар ийик. А нейтроннуг чепсек оларга дегбес.

— А кижилер канчаарыл?

— Билир-ле болгай силер, кижилер катап төрүттүнүп кээр. А тураскаалдар — чок.

— Бодуңарның ажыл-чорудулганарны канчаар мөңгежидип болур силер?

— О, мен ол тураскаал шуут онзагай болзун деп күзеп чоруур кижи мен. Бирээде, ол ажылчын байдалдыг болур ужурлуг, ийиде, ол Эрги болгаш Чаа делегейниң хөй-хөй хоорайларының шинчизин улам шиник киирер апаар.

Александр КУРАНОВ.
(ПМА).

БУУРАП ДҮЖЕР

НАТО чөвүлелиниң Брюссельге болган сессиязы-биле холбаштыр СЭТА-ның медеглели бүгү делегейге улуг сонуургалды болгаш үнелээшкинни болдурган. Даштыкыда массалыг информация органнары СЭТА-ның медеглелиниң допчулаалын калбаа-биле чырыдып, ханызы-биле тайылбырлап турар. АКШ-тың авантюристиг политиказын Совет Эвилелиң шиитпирлиг буруу шаап, Польшаның иштики херектеринге Вашингтоннуң каржызы-биле холгаарлап киржир дээн оралдажыышкыннарынга ойтур шавыышкынны берип турарын ол тайылбырларда демдеглээн.

Польша бодунуң иштики херектерин канчаар шиитпирлээрин аңаа «айтып бээр» болгаш Польша Улус Республиканың удуртулгазынга негелделер кылыр дээн Вашингтоннуң оралдажыышкыннары күрүнелер аразынга харылзааларның болгаш делегей эргезиниң ыдыктыг норма-чижектерин каржызы-биле дорамчылааны кылдыр Совет Эвилели санап турар деп, АКШ-тың АП информация агентствозу демдеглээн. Польшада социализмге удур күштерни деткиир дээш АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилериниң оралдажыышкыннарын Совет Эвилели шыңгыы буруу шапкан.

ФИНЛЯНДИЯ. Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң кыйгырыының алаанга хол үжүү чыып турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Уран чүүл делегейинде

ШИИ ЧОГААЛЫНДАН АҢГЫДА

Театрларга сөөлгү чылдарда улуг хемчээлдиг чогаалдардан сценажыткан көргүзүглерни бо-ла көргүзе бээр апарган. Чамдыкта ындыг көргүзүглер сезонунуң эң-не дээрелериниң бирээзи апаары таварылга эвес. А мооң мурнунда чылдарда шии чогаалы чокка театрның ажылдаары берге дижип турган болгай бис. Ам болза, ол чокка-даа ажырбас ышкажыл? Азы амгы үеде таарымчалыг шии чогаалы чок болганы ол бе?

Ол темага хамаарышкан чамдык айтырыгларга Москваның Ленинчи комсомол аттыг театрының кол режиссёру Марк Захаров харыылаан.

—Театрның проза болгаш шүлүк чогаалынче хандыкшый бергенин чүнүң-биле тайылбырлап болурул, Марк Анатольевич?

— Театр бодунуң хөгжүлдезинде чүгле шии чогаалы-биле кызыгаарланып болбас ужурлуг деп бодаар мен. Ол чогаал чеже-даа эки темалыг, таарымчалыг кылдыр тургустунган болза, чүгле оон-биле көрүкчүлерниң сонуургалын хандырып шыдавас бис. Мээн бодап турарым-биле алырга, драматургия бөгүн Айтматовтуң, Бондаревтиң болгаш Гранинниң, Абрамовтуң проза чогаалдарындан хожудап турар-дыр. Ындыг чогаалчыларның чогаалдары чокка театрга берге-ле болгай.

Мен бодаарымга кол чүве чүгле ында эвес: театр бүрүзү бодунуң хөөнүнге тааржыр чогаалдарны шилип алыр болгаш оларны сценага салып турар. А ол шии чогаалы эвес, а проза чогаалы болза театрга улам таарымчалыг болуп турар. Романда, тоожуда азы поэмада чүү эң таарымчалыг болуп турарыл—театр ону шилип ап турар.

Оон аңгыда, Бондаревтиң «Шилившкин» азы Гранинниң «Чурук» ышкаш чогаалдарының дугайында чугаа чоруп турар болза, көрүкчүнүң сонуургалы улуг болуру чугаажок.

Шиитизи-биле чугаалаарга, сценажыткан көргүзүглер кылыры дээрге, белен хлеб эвес болдур ийин дээрим ол-дур.

— Ол айтырыгларны силерниң сценаңарда канчаар шиитпирлеп турарыл?

— Ленинчи комсомол аттыг театрның бөгүнгү репертуары — чаа-чаа хевирлерни дилеп тывары-биле холбашкан. Бир эвес Евгений Вахтанговтуң сөзү-биле алыр болза, фантастиктиг реализмниң театрын тургузары-биле ажылдап турар бис. Янзы-бүрү жанрның чогаалдарын репертуарже киирбишаан актёрнуң мергежилин бедидериниң, өске-даа айтырыгларны шиитпирлээриниң талазы-биле ажылдарны чорудуп турар бис.

Шүлүк чогаалдарының талазы-биле бодалдар биске база чоок, ынчангаш аңаа үндезилеттинген шиилер бисте эвээш эвес. Шарль де Костерниң «Тиль» деп чогаалы, чили шүлүкчү Пабло Неруданың чогаалын ёзугаар тургускан «Сылдыс болгаш Хоакин Мурьетаның өлүмү» деп рок-операзы хамааржыр. Чоокта чаагы тургускан шиивис—Андрей Вознесенскийниң «Юнона» болгаш «Авось» деп поэмазын ёзугаар амгы үениң операзы база аңаа хамааржыр.

Бо бүгү чүүлдер чүгле сценажыткан көргүзүглер ышкаш сагындырар. Ол ындыг-даа, ындыг эвес-даа болуп болур. Херектиң ужуру чүдел дээрге, ол шиилерниң шуптузунга чаа шии тургустунган болгай: Андрей Вознесенский «Авось» деп шүлүглелиңге чүгле эде кылыышкыннарны эвес, а театрга хамаарыштыр чаа шүлүглел чогаалын бижээн. Азы Шарль де Костерниң «Тиль» деп чогаалын ёзугаар тускай чаа чогаалды шии чогаадыкчызы Григорий Горин сценага таарыштыр бижээн болгай. Ынчангаш театр болза чаа шии чогаалдарының тыптырынга улуг дузалыг.

— Черле ынчаш, «арыг шии чогаалы» дээр херек-биле силерде байдал кандыгыл?

— Алексей Арбузовтуң «Каржы оюннар» деп амгы аныяктар дугайында шиизин бистиң театрывыста тургусканынга өөрүүр мен. Михаил Шатровтуң «Мээң бүзүрелдерим» болгаш «Революстуг этюд» деп ийи шиизи бистиң театрның репертуарында кирген. Молдав драматург Ион Друцэниң «Бышкан айваның чыды» деп шиизин база салган бис. Ам база чаа шиини—Людмила Петрушевскаяның шиизин белеткеп турар бис.

Бүгү совет театрларда ышкаш бодувустуң репертуарывысты классика чокка болдунмас деп санаар бис. Классика дээрге театрның амыдыралынга болгаш ооң хөгжүлдезинге эргежок чугула чүүл болур, кижи бүрүзүнге-даа ол агаар ышкаш эргежок чугула болур.

Театр бүрүзү-ле Шекспирниң «Гамледин», Чеховтуң «Ивановун» бодунуң сценазынга салыксаар болгай. Бис көрүкчүлеривиске ол билдингир шиилерни бараалгаттывыс. Ам театрның планында—Островский, Шекспир, Ануй...

Бистиң театрывыс аныяк, амгы үениң шиилериниң чогаадыкчы лабораториязын тургузар болгаш аңаа аныяктар темазынга чогаал бижип чоруур чогаалчыларны, драматургтарны болгаш шүлүкчүлерни хаара тудуп планнап турар бис. Ол угланыышкынче баштайгы базымнар кылдынган деп чугаалап болур мен.

Театр шии чогаалы чокка чурттап шыдавас деп чугаалап болур. Ынчалза-даа чүгле ол чокка эвес болдур ийин...

Наталья КУРОВА.
(ПМА).

БОЙДУС БОЛГАШ КИЖИ

КАМГАЛАЛДЫГ ЧЕРДЕ

Саян-Шушенскиниң камгалалдыг чериниң шөлү 400 муң гектар. Оон девискээриниң соңгу кызыгаары Голая хемниң аксындан эгезин алгаш, Енисейниң улуг ужарынга четкен, мурнуу кызыгаары, Тываның девискээриниң кыдыын дургаар шөйүлгеш, Кантегир биле Улуг-Ур хемнерниң белдиринде үскен. Күрүнениң камгалалынга кирген бо чер үнүш болгаш дириг амытан аймаа-биле байлак. Үнүш аймааның 1000 хире хевирлери ында бар. Ооң шөлүнүң 63 хуузун арга-арыг ээлээн. Ында Сибирьниң пөжү болгаш дыдыы, чойган, хады болгаш чадаң ыяштарның, оът-сигенниң янзы-бүрү хевирлери үнүп турар.

Хайгааралга алдынган оран-девискээрниң байлаа дириг амытаннарның болгаш үнүш аймааның хевирлери долузу-биле шинчилеттинип, тодараттынмаан. Балыктарның 15 хевири, чер, суг амытаннарының—2, сойстаарларның—5, сүт чемиштиглерниң—50 база куштарның 250 хевирлери демдеглеттинип, хайгааралга алдынган. Ылаңгыя кара-куш, кушкул, киш, хүрең адыг, сыын, сибирьниң те, чүңмазы болгаш оон-даа өске дириг амытаннар-биле ол оран байлак.

Камгалалдыг чериниң чөөн талакы кызыгаары Енисейниң кыдыын дургаар чаптылган. Саян-Шушенск ГЭС ажыглалга киргени-биле ол кезек девискээрде суг хөлбээ туруптар. Ооң түңнелинде чамдык сүт чемиштиглер болгаш балыктар хорамча-когаралга таваржып, оларның саны кызырлыр. Суг хөлбээниң тывылганы чамдык балык аймааның кадырты, мыйыт, бел, мезил база үүрмек балыктар өзүлдезинге багай салдарлыг болуп болур. Ынчангаш ону болдурбас дээш аңаа хамаарышкан шинчилел ажылдарын баш удур чорудуп келген. Куштарның сугга эштир болгаш оон-даа өске хевирлерин көвүдедир өстүрерин көрдүнген.

Камгалалдыг чериниң туружунуң, хөрзүнүнүң, агаарының, суунуң өскерилгелериңге база дириг амытаннарның болгаш үнүш аймааның чаа хевирлерин илередип, тывазынга хамаарышкан шинчилел ажылдарын эртемденнер чорудуп турар. Чүге дээрге, ооң дириг амытаннарының чамдык бөлүктериниң, үнүштериниң составы, оларның чизе-данзызы долузу-биле амдаа тодараттынмаан. Ынчангаш «үнүш аймааның болгаш оорга сөөктүг амытаннарның ончалал-данзылалы» деп темалыг шинчилел ажылдарын аңаа хамаарыштырып чорудар. Ол черде үнүш болгаш дириг амытаннар аймааның чамдыктарының камгалал, кадагалалынче онза кичээнгейни эртем ажылдакчылары салып турар. Ылаңгыя ССРЭ-ниң Кызыл дептеринде даңзылаткаппар оларның онзагай хайгааралында. Сөөлгү үеде когу үстүрүнүң кырында келген, эң ховар куштарның бирээзи — Алтайның улары Кызыл дептерде киир бижиттинген. Ол ховар куш амгы үеде дагның 1500—2000 метр бедиинде турлаглап турар. Дагның чавыс черлеринге турлагжып турган уларлар 30 чылдардан бээр чиде берген. Уларның биологиязы ам-даа шинчилеттинмээн, эртемге ооң чүгле уязы билдинип турар. Ооң амыдыралының байдалы-даа, саны-даа билдинмес. Төперинде келген ол ховар кушту камгалап, өстүрериниң хемчеглерин алыры эртемденнерден негеттинип келген.

Сүт чемиштиг болгаш оорга сөөктүг амытаннарның саны база эвээжеп турар. Оорга сөөктүглерниң 50 ажыг хевири чизеге кирген, санга алдынган. Оларга дедир-даван, ак койгун, диин, өске-даа хээкчилер база араатан аңнардан: бөрү, дилги, хүрең адыг, киш, морзук, кундус, дырбактыг болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

«Араатан аң болгаш ооң чемижи» деп шинчилел ажылы эртем ажылдакчыларының сонуургалын хайныктырып, араатан болгаш дуюглуг аңнарның аразында харылзаазынга үндезилээш, оларның баш санының өзүлдезин чедип алыры дээн чижектиг айтырыгларны олар шиитпирлээр. Олар кичээнгейни эң-не араатан аң—бөрүже угландырган. Барыын Саянда олар ховар көстүр болза-даа, кышкы үеде дуюглуг аңнарның турумчуур черлеринге өөр-өөр болуп чыглы бээр. Камгалалдыг чериниң ажылдакчылары Н. Гущин биле Б. Завацкий олар Улуг Ур хемниң чоогунга 10, 14, 18 санныг бөлүк-бөлүк бөрүлерниң чораанын көрген. 1979 чылдың чазынында ол хемниң девискээринге бөлүк 36 бөрү 15 сыынны, 7 эликти, 4 черлик хаванны тудуп чип, чемин кылган. Араатан бөрүлерниң аразындан кызыл бөрүнү Кызыл дептерге киир бижип, камгалалга алган.

Бөрүлерниң ол хевири амгы үеде копчуг ховартаан. Улуг Ур хемниң чурттакчылары 1 чыл дургузунда чүгле чеди кызыл бөрүнү көрген боор турар. Ынчангаш ол ховар аңны хайгааралга алгаш, өстүрери негеттинип келген.

Камгалалдыг черде 70 ажылдакчы бар. Оларның алдызы эртем ажылдакчылары, ийи кижи лаборант, арга-арыгны дөртен сес кижи хайгааралга алган. Төрээн бойдустуң байлаан, дириг амытаннарын, үнүштерин камгалап өстүрериниң ажылдарын олар амыр-дыжып харамнанмайн чорудуп турар. Долгандыр турар бойдусту камгалаарының эвээш эвес ажылдары кылдынган, ынчалза-даа оларның мурнунда сорулгалар ам-даа улуг. Амыдырал ындыг. Ол чаңгыс черге турбас, үргүлчү чаартынып, сайзырап турар.

Келбак погаан эзим шыпшың-шимээн. Ынчалза-даа ооң кайы-бир булуңунда кызыл бөрү чылар-чылбас балымы-биле кедеңгирлээн, тайганың ээзи—хүрең адыг чалгаайнын калгып чоруур, черлик хаваннар, те, чүңмалар кайнаар-ла ийик, дүвү-далаш-биле маңнашкылаан. Олар шупту камгалал, хайгааралды негеп турар.

П. КРАВЧЕНКО.
Красноярск хоорай.

КАРА СУГ

Даң хаязы-биле деңге таныырым, сеткилди сергедип келир аялганы дыңнап каар мен. Ол—кара сугнуң ыржым өттүр даажы-дыр. Эриинге чеде бергеш, сууң арыын маңадаар мен. Ооң дүвүнде сай-даштар безин тода көстүп чыдар. Күскээр сууңнуң арыы, кылагары дам баар. Кижилерниң сеткили сен дег арыг, чаагай болуруп дыка-ла күзээр мен.

Чамдыкта кара сууңну шаамга киир ижип алгаш, хөй-ле бодалдарга алзыпкан, көжүй берген оргулаар мен. Ынчан мени билгензиг оожум, таваар чаңың-биле агып чыдар сен. Кара-Суум! Чугаалаар дылдыг чүве болза, эрткен орууңну, көрген, билгениңни тоогуп, мени сургаар-даа турган боор сен. Ынчалзажок бот-боттарывысты билчип, сенден хөй-ле чүүлдерни көрүп, кезээде сени дөзээрин кызып чор мен.

Сеңээ душкан санымда-ла сеткилим сергей берген, кара сууң мага бодумга таалал болуп, чаш үем катап эргип келгензиг, эриң дургаар дайдедир маңнагылаар мен, дамырак Кара-Суум!

О. ОЧУР-ООЛ.
Чөөн-Хемчик район.

КУШКА ЫНАКШЫЛ

Прага хоорайның чурттакчызы Вацлав Туречек алдан ийи чылдар дургузунда көге-бугалар өстүрүп келген. Ол көге-бугаларның чамдык чаа уксааларын база үндүрген.

Туречек 1936 чылдан бээр делегейниң он-он делгелгелеринге киришкен болгаш хөй алдын медальдар-биле шаңнаткан. Ооң «Көге-бугалар энциклопедиязы» деп ному 1965 чылда АКШ-та парлаттынган.

Туречектиң азыраан көге-бугалары кинофильмнер тырттырарынга база ажыглаттынып турар. Чижээлээрге, «Золушка» деп кинода көге-бугалар Золушкага чечек үрезинин чыырынга дузалажып турар. Көге-бугаларны өөреткенниң түңнели ындыг болган.

«Наука и жизнь» журналдан.

БОЙДУСТУҢ ТӨЛҮ

Алдан чылдарда чүве ол. Алды айның ортан үези. Үстүкү класстарның өөреникчилери бөлүк оолдар-биле Актың Куу-Сыра деп черге токпак белеткеп турган бис. Менден аңгы ийи эжим үжелээ школада ажылдап турар бис. Ынчан чамдык кодээ школаларга амгызы дег одалга системазы чок, контрамарка (голландка) дижир улуг доскаар суугуларны ыяш-биле одаар, хөмүр-даш чок турган үе.

Ийи неделя иштинде шырбайып келгеш, кулаш-кулаш токпактарны чыскаалдыр чыыптывыс. Хостуг шактарда, ылаңгыя кежээлерде, одаг чанынга олурупкаш чугаалажып, хөөрежип олургулаар бис.

Бир-ле катап одаавыска Алдыы-Ак-Ойдан Ак-Сал ирей моорлап келгеш:

— Шымбай-ла үүле бүдүрүп турар ажы-төлүм-дүр силер. Токпакты чогум кайда хап тур силер?—деп, кырган сонуургай-дыр.

— Куу-Сырада — деп харыыладывыс.

— Хөйнү белеткеп алдыңар бе?

— Каш хонуктан доозупкаш, чанар бис.

Чаа-ла хөрлээлеп олурган чугаа шак дүшкен. Кырган боданып олуруп-олуруп, хеңертен бажын көдүргеш, олурганнарны одурту көрдү. Идииниң хончузундан сөөскен даңзазын уштуп, куругга соргулады. Хойнундан соңгулуур, чушкуштуг таакпы хавын ужулгаш, дөңмээнге кактады. Даңзазынга дүңзезин тиккеш, одагдан көс илип ап, кыпсып алды. Бис-даа бо бүгү аназ эвес бирээни дыңнаар-дыр дээрзин эндевейн, ылым-чылымна бардывыс. Ак-Сал ирей арнын суйбай туткаш, хаптыр улуг тынып, караан ивирерткеш, чугаазын оожум эгеледи:

— Шаг шаа-биле турбас дижир. Амыдырал чаартынып өскерилген харын, Бөөдей өг-биле бөгүнгү бажыңны канчап деңнээр боор. Чээрген, будук-биле малгаш печканы канчап-даа «тоттуруп» шыдавас сен.

Шаанда мээң кырган-ачам Шалбалаар деп кижи чораан. Сыдым бызыы-биле тудуп мунар, хырын бызыы-биле кыдазын дайнаар чылгы малы чок ирей-дир ийин. Өөнге от салырда, кыжын болза өл көржең, чайын—шары, инек едээ чыгбас мен дээр кижи иргин. Ада дамчып келген аргамчызын дүрүп азынгаш, аргадыва кириптер. Кала-даа бол каткан, кургаан ыяш будуу көрзе, аргамчы бажынга докпак ыяш доора баглааш, амдыы будукту ажыр октааш, аргамчының ужунга демги докпак ыяжын дээктелдир долгапкаш, будукту сый шелип аар. Чогум-на ол дээш шолазы-даа ындыг болган. Бойдус чалап каан ыяшка демир мезн дээртпес мен дээр кижи-ле болгай. Курган калган будуктуң ыяшка ажыы чок. Хол, будунардан сөөл үнүп кээр болза, дүрген хоорлуп, экирзин дээш четтикпес болгай силер. А мен ыяштың «ол «сөөлдерин» адырбышаан, бодум оккулгай мен. Мен-дээ-даа, ыяшка-даа ажык-тыр — дээш, каттырып каар. Өскен-төрээн чериниң чайгаар үнген бойдузунга кончуг-ла ынак, ооң ёзулуг төлү болбазыкпе. Силер база чериң байлаан камнап чоруңар —дээш, кырган чоуурган аарак турган, өжүп калган даңзазын сорбушаан, кастап каан аъдынче базыпты. Саадавайн ол хөө кара дүнче дүлүү берип, дуюгларының даажы чоорту ырап чорупту.

Чырыктың дээрбээн алгытпышаан, улуг одаг хөрлээзей кыва берди. Бистерниң сеткилдеривис чиик-сергек, өөрүшкүлүг апарды.

Ч. КУУЛАР.
Барыын-Хемчик район.

В. КАРА-САЛДЫҢ «Кышкы арыг» деп фотоэтюду.

ЯНВАРЬ 19-ТАН 21-ГЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ЯНВАРЬ 19-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40—Эртенги сула шимчээшкин. 8.55—«Орус романс». 9.30—«Чериң кижизи». Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы В. И. Севастьянов дугайында документалдыг телеочерк. 10.30—«Частың он чеди шиичизи». Хөй сериалыг уран-чечен телефильм. 5-ки сериязы. 11.35—Медээлер. 11.40—14.15—Чапсар. 14.15— Медээлер. 14.35—«Кодээниң күш-ажылчы хүннери». Документалдыг фильмнер программазы: «Черге шыңчы чорук», «Бодун эдертир эрге», «Бистиң-биле артар кижи», «Бөгүн болгаш кежээниң-не». 15.35— «Дагдыныкчы». Тележурнал. 16.05—«Тулчуушкун база катап уламчылаар». Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң уругларының Улуг хорунуң РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Поповтуң удуртулгазы-биле күүселдези. 16.35—ССРЭ биле Сьерра Леоненин аразынга дипломаттыг харылзааларны тургусканының 20 чылынга. «Сьерра Леоне». Документалдыг фильм. 17.15—Украинаның телевидениезиниң болгаш радиозунуң бандуристер триозунуң күүселдези. Киевтен дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

17.45— Киножурнал. 17.55—«Улусчу контроль». 18.20—18.45— Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45—Бөгүн делегейде. 19.00—«Маадырлыг чорук». 19.30—И. С. Бах. «Чакона». Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң симфония оркестри күүседир. 19.45—«Частың он чеди шиичизи». Хөй сериалыг уран-чечен телефильм. 6-гы сериязы. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—«Документалдыг экран». Дамчыдылганы шүлүкчү Р. Рождественский эрттирер. 22.40 —Бөгүн делегейде. 22.55—23.35—«Кышкы аялгалар». Классиктиг музыканың концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — «Шыдыраа школазы». 12.30—«Революциядан төрүттүнген». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.45—Ботаника. 5-ки класс. Хүн, бүрү, хлорофилл. 13.05— А. Афиногенов болгаш ооң шиилери. 13.50 — Совет күрүне болгаш хоойлу-дүрүм үндезини. 14.20 — Бойдус эртеми. 2-ги класс. Хар кырында истер. 14.45— «Бистиң бажыңывыс мында». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 15.00—Медээлер. 16.00—17.45—Чапсар. 17.45—Стадион шупту улуска». («Орбита-3»). 18.15— «Чурук бүрүзүнде—хүн».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45—«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин—амыдыралга». СЭКП Кызыл хооркомунуң үлетпүр килдизиниң эргелекчизи М. Е. Фрузановтуң чугаазы. 18.55—Чарлалдар. 19.00— «Спорт».

МОСКВАДАН

19.30— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Илбилиг экран». 19.45—«Делегей панорамазы». 20.30 — Неделя дургузунда спорт. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35—22.40—«Бистиң бажыңывыс мында». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы.

ЯНВАРЬ 20-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— «Үе». Информастыг программа. 8.40— Эртенги сула шимчээшкин. 8.55—Татар композитор Р. Яхинниң чогаалдарындан концерт. 9.30—«Кино аян-чоруктар клуву». 10.25 — «Частың он чеди шиичизи». Хөй сериалыг уран-чечен фильм. 6-гы сериязы. 11.35—Медээлер. 11.40—14.15— Чапсар. 14.15—Медээлер. 14.35— «Чаңгыс өг-бүледе». ССРЭ-ниң 60 чылынга документалдыг фильмнер программазы. «Найырал», «Буковинаның чаартылгалары», «Масаллы — Новониколаевка», «Суурда Акопяннар бар». 15.35—«Чурулга уран чүүлүнде баштайгы орус революция». 16.00—Донецк хоорайның Культура бажыңының баянистер оркестриниң күүселдези. 16.15— «Орус чугаа». Дамчыдылгага ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Царев киржир. 16.45— «Экономика кампалгалыг болур ужурлуг». Москваның «МЭЛЗ» бүдүрүлге каттыжыышкынының электровакуумнуг херекселдер заводунуң дуржулгазының дугайында. 17.00 —Улустуң хөгжүм херекселдериниң күүседикчилериниң концерти. 17.30 — «Горнистер, харыылаңар!».

КЫЗЫЛДАН

18.15—18.45 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — «Найырал». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.30 — М. И. Глинканың чогаалдарының темазынга вариацияны РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Васильев күүседир. 19.45 —«Частың он чеди шиичизи». Хөй сериалыг уран-чечен телефильм. 7-ги сериязы. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35—«Поэзия». Назым Хикмет. Төрүттүнген хүнүнден бээр 80 чыл болурунга. 22.35—Дагга хаактаарының спортунга делегей кубогу дээш. Швейцариядан дамчыдылга. 23.05—23.20—Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00—«Силерге, ада-иелер!». 12.30 — А. М. Горький. «Чаш чораанным». 6-гы класс. 13.00 —Ленинниң дириг сөзү. 13.40 — Башкының музыка кичээли. 14.45 —«Бистиң бажыңывыс мында». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 15.50 —Медээлер. 16.00—18.15 —Чапсар. 18.15 — «Хөглүг аялгалар».

КЫЗЫЛДАН

18.30 Телемедээлер. 18.45—Чарлалдар. 18.50 —Киножурнал.

МОСКВАДАН

19.00 —«Эртем дугайында». 19.30 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Илбилиг экран». 19.45 — «Совет Эвилелиңге бараан болуп тур мен!» 20.45 — «Тернополь хоорайның «Медборы» ансамблиниң күүселдези. 21.00 —«Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Пролог». Уран-чечен фильм. 23.05 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Трактор».

ЯНВАРЬ 21-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40—Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 —«Мастерлер хоорайы». Документалдыг телефильм. 9.15 — Харьковтуң «Серп и Молот» заводунуң Культура ордузунуң улустуң революстуг ырлар ансамблиниң күүселдези. 9.40 — «Горнистер, харыылаңар!» 10.25 —«Частың он чеди шиичизи». Хөй сериалыг уран-чечен телефильм. 7-ги сериязы. 11.35 — Медээлер. 11.40—14.15 —Чапсар. 14.15—Медээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер программазы: «Смольный, Ленинниң кабинеди». «Революция уламчылавышаан». 15.10 — Совет ырлар концерти. 15.40—«Шыдыраа школазы». Разрядчылар клазы. Шыдыраа талазы-биле делегейниң экс-чемпиону М. Н. Таль дамчыдылганы эрттирер. 16.10 —М. Горький. «В. И. Ленин». Очерктен үзүндүнү ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. Яковлев номчуур. 17.10 — «Орлёнок» телестудияның концерт залы. 18.00—«Миллионнарның ленинчи университеди». СЭКП ТК-ның Пропаганда килдизиниң эргелекчизиниң бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң ЭА-зының корреспондент кежигүнү Г. Л. Смирнов дамчыдылгага киржир.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Риганың «Авесол» хорунуң күүселдези. 19.10 — «Ленин дугайында чугаалар». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 —В. В. Маяковский. «Владимир Ильич Ленин». РСФСР-ниң алдарлыг артизи Е. Киндинов номчуур. 22.20—Бөгүн делегейде. 22.35—22.55 —Л. В. Бетховен. № 8 соната. РСФСР-ниң алдарлыг артизи С. Доренский күүседир.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Н. Асеевтиң поэзиязы. 12.40 —Зоология. 7-ги класс. Куштарның биологтуг онзагай талалары. 13.05 — «Өң болгаш аялга». Эртем-тайылбырлыг фильм. 13.20 — М. Ю. Лермонтов —чурукчу. 14.25 —«Төнчүзү чок кудумчу». Уран-чечен фильм. 15.50 — Медээлер. 16.00 —17.55 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

17.55 — Уругларга фильм. «Гулько Бамбулько». 18.30 — Телемедээлер. 18.45 —«Лениниң херээ чурттап база тиилеп турар». Дамчыдылга. 19.15 —Телемедээлер. 19.25—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.30—«Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Валя угбай чугаалап ор»... 19.45 — «Кедээден дамчыдылга». 20.45 — Совет ырлар концерти. 21.00 —«Үе», Информастыг программа. 21.35 —23.05 —«Ижорнуң батальону». Уран-чечен фильм.

Агаар

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 2-7 метр чедер. Агаар 28-33 градус соор.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 2-7 метр чедер. Агаар 26-28 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

КИНО

ЯНВАРЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: **«Сээң човулаңыңны үлежир мен»** 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Үшкү октаргайның чажыды»** 9.30, 13.50, **«Улуг сүпезиниң шилип алган кижизи»** 10.50, 15.10, **«Демдеглел дептериниң чажыды»** 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Шаажылаа черинде кодуртур херексел»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Дескен кижиниң изи-биле»** 14.50, 16.40, 18.30, 20.40 (узаткан) шактарда.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Красноярскиниң кодээ ажыл-агый институду инженер-механик, зооинженер, эртемден-агроном мергежилдерни бот-өөредилге-биле чедип алырын күзээннерни хүлээп алырын чарлап тур.

Аңаа ортумак билиглиг, бо мергежилдериниң аайы-биле алды айдан эвээш эвес үе иштинде ажылдаан кижилерни хүлээп алыр.

Билдириишкиннерни бо чылдың январь 19-ка чедир хүлээп алырын дарый дыңнатты. Кирериниң экзаменнери январь 20-ден 26-га чедир болур.

Институтче кирерлер дараазында эртемнерге экзаменнер дужаар: «Кодээ ажыл-агыйның механизациязы» деп мергежилге: математикага (аас болгаш бижимел-биле), физикага (аас-биле), арткан мергежилдерге—физикага, химияга болгаш биологияга (кайызынга-даа аас-биле).

Институтче кирип турар бүгү кижилер орус дылга болгаш литератураға чогаадыг бижиир.

Кирерин күзээннер институттуң ректорунуң адынга билдириишкин бижиир, аңаа чедип алыр дээн мергежилин айытпышаан, дараазында документилерни кожар: 1. Ортумак эртемниң дугайында аттестат азы диплом (бодун), 2. Ажылдап турар черинден характеристика, 3. Эмчи шынзылгазы 286 майык ёзугаар), 3х4 см хемчээлдиг дөрт фоточурук, күш-ажыл дептеринден ушта бижидилге.

ДОКУМЕНТИЛЕРНИ ДАРААЗЫНДА АДРЕСЧЕ ЧОРУДАР: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 30. Тыва АССР-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозу, кадр килдизи. Телефон 2-41-44.

ЧАРЛАЛ

Хууда автомашиналарны септээриниң ээлчээн катап бүрүткээрин автомобильдер септээриниң техниктиг станциязы эгелээн болгаш ону 1982 чылдың январь 31-ге чедир чорударын чарлап тур.

Септелге ээлчээн катап эде бүрүткээрде автомашинаның техниктиг паспортун көргүзер. Дайын киржикчилери болгаш инвалидтери, а ол ышкаш күш-ажыл инвалидтери боттарының шынзылгаларын база көргүзер.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 48.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—0605